

ПЕТРО
ГУЛАК~
АРТЕМОВСЬКИЙ
ЛЕВКО
БОРОВИКОВСЬКИЙ
ВІКТОР
ЗАВІЛА
МИХАЙЛО
ПЕТРЕНКО

ВИБРАНЕ

ПЕТРО
ГУЛАК~
АРТЕМОВСЬКИЙ
ЛЕВКО
БОРОВИКОВСЬКИЙ
ВІКТОР
ЗАБІЛА
МИХАЙЛО
ПЕТРЕНКО

ВИБРАНЕ

Вірші, балади, байки
Для середнього шкільного віку

КИЇВ «ВЕСЕЛКА» 1980

У1
В41

В сборник вошли
лучшие стихотворения известных
украинских поэтов дооктябрьского периода
П. П. Гулака-Артемовского, Л. И. Боровиковского,
В. Н. Забилы, М. Н. Петренко
о любви к родному краю,
романтические баллады, басни,
в которых звучит протест
против засилья крепостников.

Упорядкування та передмова
Бориса Деркача

Художник
Микола Богданець

В $\frac{70803-056}{M206(04)-80}$ —120—80 4803010200

© Видавництво
«Веселка»,
1980

В РІЧИЦІ НАРОДНОЇ ПОЕЗІЇ

Ніби досвідчений золотошукач, вибирає, береже, шліфує народ протягом багатьох десятиріч здобутки творчого генія своїх кращих синів, відсвіаючи все поверхове, з фальшивими блискітками скороминучої моди, підробки під справжню народність.

І залишаються жити в народній пам'яті лише ті твори художньої літератури, які відповідають інтересам народу, його ідеалам і устремлінням. З цього погляду помітний інтерес становить літературний доробок українських поетів-романтиків першої половини ХІХ ст. Згадаймо хоча б пісні «Гуде вітер вельми в полі» Віктора Забіли та «Дивлюся на небо» Михайла Петренка, які виростили на ґрунті фольклору і міцно увійшли в поетичний арсенал нашого народу.

Українські поети-романтики зробили вагомий внесок у скарбницю духовної культури українського народу. Кращі твори цих письменників з їх яскравим національним колоритом, з їх постійною увагою до простої людини не втратили своєї життєвості і в наші дні.

*

Зародки українського романтизму знаходимо вже у ранніх творах одного з визначних письменників дошевченківської доби Петра Гулака-Артемівського. Його художня спадщина порівняно невелика за обсягом, але цікава й різноманітна. Він автор романтичних балад, байок, прозових послань, віршів та перекладів. Понад півтора століття кращі твори Гулака-Артемівського, насамперед його загальновідома байка «Пан та Собака», вражають читачів глибокою поетичністю, майстерним використанням багатющих скарбів народної поезії.

Петро Петрович Гулак-Артемівський народився 27 січня 1790 року в містечку Городищі на Київщині в родині священика. Батько його походженням з козаків. За свідченням сучасників, один з предків поета у 1669—1675 роках був генеральним обозним у гетьмана Петра Дорошенка, однак багатства він не залишив. Батько Гулака-Артемівського мав лише невеликий хутір Гулаківщину. За прихильність до Росії під час Коліївщини польські шляхтичі жорстоко відшмагали його різками. До самої смерті зберігав старий жмуток цих різок, потім передав синові, який охоче показував його своїм гостям, оповідаючи батькову історію.

Вчився Гулак-Артемівський у Київській академії, що давала тоді вищу духовну і світську освіту. Згадуючи про своє навчання, Гулак-Артемівський розповідав, яких злигоднів він там зазнав: у вільний від уроків час бігав по базару і збирав рештки від чумацьких обідів, латки на своєму одязі припинав шпильками з сосни...

Залишивши академію у 23 роки, Гулак-Артемівський протягом кількох років учить в приватних пансіонах, у родинах польських поміщиків на Волині. Тут майбутній поет мав можливість глибше пізнати гірке підневільне життя трударів-кріпаків, ознайомитися з народною творчістю. Ймовірно, що саме тут, на Волині, у Гулака-Артемівського виник задум написати байку «Пан та Собака», що принесла письменникові славу і стала справжньою подією в тогочасному українському літературному житті.

У 1817 році Гулак-Артемівський вступає вільним слухачем на словесний факультет Харківського університету, а вже наступного року викладає польську мову в тому ж університеті в спеціальному «класі для бажуючих», водночас викладає французьку мову в Харківському інституті шляхетних дівчат.

Починаючи з 1817 року, на сторінках журналів — харківського «Українського вестника», а згодом і московського «Вестника Европы» — систематично публікуються переклади та оригінальні твори Гулака-Артемівського. Після закінчення університету і захисту магістерської дисертації в 1821 році Гулак-Артемівський викладає курс російської історії та польську мову. Протягом кількох років він був деканом факультету, а згодом, у 1841—1849 роках, ректором Харківського університету, водночас працюючи інспектором Харківського і Полтавського інститутів шляхетних дівчат.

Помер Гулак-Артемівський 13 жовтня 1865 року.

Літературна творчість Гулака-Артемівського розпочинається з вільних перекладів та переспівів з польської і французької мов. Але на повну силу його талант розкрився в оригінальних поетичних творах.

Найраніший його вірш українською мовою «Справжня Добрість», написаний ще у 1817 році, за життя поета не друкувався. Це своєрідне послання Г. Квітці-Основ'яненку як одному з керівників товариства благодіяння. П. Гулак-Артемівський гаряче підтримує його і закликає активізувати громадські починання на користь суспільства. У своєму посланні, не позбавленому, щоправда, помітних релігійних нашарувань, автор оспівує бадьору і життєрадісну Добрість, тобто уособлення

взагалі всіх людських гідностей (достоїнств), якій не страшні ніякі перешкоди:

А Добрість не вважа на злії язики,
Не пристають людські до неї побрехеньки,
І як в калюжах в дощ хлюпошуться гуски,
То, стрепенувшись, вп'ять виходять з їх сухенькі,—
Так Добрість чепурна виходить із брехні...

Змальовуючи «справжню Добрість», поет звеличував високу громадянську мужність, закликав до корисної діяльності на благо людей, висловлював впевненість у торжество справедливості в майбутньому:

До часу над слабим, хто дужчий, вередує,
До часу мужиків ледачий пан мордує...

Своєрідною прелюдією до байки «Пан та Собака», що з'явилася друком через рік після «Справжньої Добрості», можна вважати останні рядки наведеного вірша.

Байка «Пан та Собака» заслужено вважається найкращим і найціннішим твором в поетичному доробку Гулака-Артемовського. Надрукована вперше в «Українском вестнике» 1818 року, вона протягом довгого часу користувалася великою популярністю і поширювалась у численних списках. Не втратила вона своєї художньої й пізнавальної цінності і в наш час.

Саме з цього твору Гулака-Артемовського, в якому поет зумів яскраво показати тяжке становище покріпаченого селянства і дику сваволю жорстоких панів-поміщиків, байка на Україні набуває соціального звучання.

В основу першої байки «Пан та Собака» покладено твір польського поета-класика І. Красіцького «Rap i Pies», який в українському перекладі виглядає так:

Вірний пес стеріг господи, цілу ніч брехав,
А на ранок пса побили: спати не давав!
Другу ніч проспав, як мертвий; в дім забрався злодій;
А на ранок пса побили, щоб стеріг господи.

Гулак-Артемовський цілком самостійно опрацював сюжет байки польського поета. Він не тільки значно поширив її за рахунок введення просторих поетичних описів побуту, використання народної фразеології, але й надав своєму твору — і в цьому головне — соціального звучання та сатирично-гумористичного забарвлення.

Торкаючись у байці «Пан та Собака» таких актуальних питань часу, як становище кріпаків, їхні стосунки з поміщиками, Гулак-Артемівський висловлює своє співчутливе ставлення до обездолених і безправних селян і водночас засуджує розбещеність, паразитизм кріпосників-самодурів.

В алегоричному образі Рябка, характерними рисами якого є виняткова сумлінність і чесність, поет розкриває долю кріпака, повністю залежного від панських примх. Рябло прагне догодити панові, цілу ніч не спить, доглядаючи панське добро і сподіваючись на панську ласку, але має за це лише штурхани. Врешті-решт у покірного Рябка пробуджується почуття гніву проти панських утисків і невдоволення своїм приниженим становищем.

Нехай їм служить більш рябий в болоті біс!
Той дурень, хто дурним іде панам служити,
А більший дурень, хто їм дума угодити!

Розуміючи, що байка «Пан та Собака», завдяки проти-панській її спрямованості, могла накликати гнів «злого», «ледачого» панства, Гулак-Артемівський шукає захисту. З цією метою звертається він з посланням до Квітки-Основ'яненка, який на той час був предводителем дворянства Харківського повіту, пише «Супліку до Грицька Квітки». У цьому посланні поет глибше з'ясовує ідейне спрямування своєї байки «Пан та Собака.»

Хто, кажуть, до кого,— ми до тебе, Грицько!
З суплікою прийшли: я, бач, та мій Рябло.
Не дай загинуть нам, не дай з нас кепковати;
А доки ж буде нас зле панство зневажати?
Пусти нас, батечку, до хати!..

Пусти! та й склич до нас тих навісних пані
Що воду із своїх виварюють Рябків;
Звели їм струп Рябка довгенько полизати:
Адже ж то і над псом повинно ласку мати.

У байці «Пан та Собака», як і в деяких наступних творах, П. Гулак-Артемівський, йдучи від безпосередніх життєвих спостережень, прагне до художньо-конкретного зображення дійсності, до показу її в соціально-побутовому плані. Поет постійно звертається до народної творчості, широко користується різноманітними ідіоматичними зворотами, яскравими порівняннями, приказками й прислів'ями, часом підпорядковуючи їх

увиразненню провідної ідеї твору, соціальної характеристики персонажів. Народнопоетичні вислови і прислів'я автор іноді вдало перефразовує відповідно до віршованого ритму, при цьому підсилюючи їх іронічно-гумористичне забарвлення: «Чи баба з воза,— що ж? велика дуже вада!.. кобилі легший віз, сьому кобила й рада»; «З ледачим все біда: хоч верть-круть, хоч круть-верть, він найде все тобі хоч в черепочку смерть».

В усьому цьому виявився благодіючий вплив традицій І. Котляревського, а також російської сатиричної літератури кінця XVIII — початку XIX століть. Особливе ж значення для автора «Пана та Собаки», зрозуміло, мала російська байка, яка на той час досягла вже значних здобутків.

Однак, розглядаючи байку «Пан та Собака», пройняту щирим співчуттям до поневолених кріпаків і протестом проти жорстоких поміщиків, не треба перебільшувати її ідейної значимості. Слід пам'ятати, що Гулак-Артемівський через обмеженість свого світогляду, безумовно, не розумів усієї складності класових протиріч, типових для феодално-кріпосницького ладу, а його протест проти сваволі поміщиків значно послаблювався загальним жартівливим тоном байки. Відповідно до своїх гуманних поглядів Гулак-Артемівський обурюється діями лише «поганих», «дурних» панів. Поет вважав, що, коли не буде «злих» панів, становище кріпаків поліпшиться.

І все ж для свого часу байка «Пан та Собака» була безумовною творчою вдачею молодого Гулака-Артемівського. Завдяки злободенності тематики, народному колориту, реалістично-сатиричним тенденціям у змалюванні поміщицької дійсності вона відіграла помітну роль у посиленні антикріпосницьких настроїв тогочасного суспільства, а також у розвитку реалістичної байки на Україні.

У своїй подальшій творчості Гулак-Артемівський ще не раз звертався до байок, і хоча в них він не зумів піднятися до рівня байки «Пан та Собака», вони все одно становлять для нас певний інтерес як твори, що відзначаються життєвістю, правдивим зображенням окремих явищ сучасної поетові дійсності (байки «Солопій та Хівря, або Горох при дорозі», «Тюхтій і Чванько», «Батько та Син», «Дві пташки в клітці», «Рибка»). Цілком життєву основу має, приміром, байка «Батько та Син», де дотепно висміяно стару дяківську школу:

«Ей, Хведьку, вчись! Ей, схаменись! —
Так панотець казав своїй дитині:—
Шануйсь, бо, далебі, колись

Тму, мну, здо, тло — спишу на спині!»
Хведько не вчивсь — і скуштував
Березової кашки...

«Кто учился у дьячка по старинному славянскому букварю,— писав П. Гулак-Артемовський у примітці до твору, наголошуючи на реальності його змісту,— тот знает, что значит: тма, мна, здо, тло, кто, что, мню и проч. Сколько воспоминаний!..»

Крім згаданих вище творів, Гулак-Артемовський пише кілька байок-мініатюр: «Дурень і Розумний», «Цікавий і Мовчун», «Лікар і Здоров'я», що за своїм змістом і художньою формою наближаються до поетичних гуморесок народної творчості.

Гулак-Артемовський перший в українській літературі звертається до творів Гете і Міцкевича і пише за їх сюжетами балади «Рибалка» і «Твардовський».

Якщо «Твардовського» слід розглядати лише як першу спробу романтичної української балади (бурлескна традиція тут ще досить відчутна), то наступний твір П. Гулака-Артемовського «Рибалка», що є переспівом балади Гете, має вже виразно романтичний характер.

Сюжет балади Гете — юнак, зачарований русалкою, кидається у «привабливе» підводне царство,— популярний у фольклорі багатьох народів, зокрема і в українських казках. П. Гулак-Артемовський у своєму переспіві загалом близько дотримується сюжету оригіналу, але передає його цілком у дусі української фольклорної традиції, значно посилюючи цим романтичний характер твору. Теплою ліричною тональністю, задушевністю в стилі народних пісень подано, наприклад, опис чарівного підводного світу:

Ти ж бачиш сам,— не скажеш: ні,—
Як сонечко і місяць червоненький
Хлюпошуться у нас в воді на дні
І із води на світ виходять веселенькі!
Ти ж бачив сам, як в темну ніч
Блищать у нас зіроньки під водою;
Ходи ж до нас, покинь ти удку пріч,—
Зо мною будеш жить, як брат живе з сестрою!

Образи мрійливого рибалки і водяної красуні забарвлені яскравим національним колоритом. Юний рибалка — це справді український «парубок» з селянських «низів», русалка — українська «дівчинонька», що «косу зісує і брівками моргає».

Часто вживані зменшувально-пестливі форми в народнопісенному стилі «серденько», «зіронька», «коханячко», «ніженьки» тощо посилюють романтично-ліричний тон балади, її мелодійність, емоційну наснаженість.

Балада «Русалка», що постала, по суті, на народному ґрунті, була однією з перших ластівок романтичної поезії в українській літературі. Шляхом П. Гулака-Артемовського пішли згодом у своїй творчості українські письменники-романтики Л. Боровиковський, О. Шпигоцький та інші.

З кінця 20-х років поет відходить від передових думок. Т. Г. Шевченко, характеризуючи цей період в творчості Гулака-Артемовського, справедливо зазначає, що він «забув» народну мову, «бо в пани постригся». Але загалом значення кращих творів Гулака-Артемовського у зростанні нової української літератури незаперечне. Продовжуючи традиції Котляревського, намагаючись правдиво змалювати у своїх творах дійсність, він сприяв демократизації української літератури, утвердженню реалістичних тенденцій у ній.

Продовжувачем традицій Гулака-Артемовського в літературі першої половини ХІХ ст. був його учень Левко Боровиковський. З ім'ям цього письменника пов'язано утвердження в новій українській літературі романтичного напрямку, зокрема жанру романтичної балади.

Народився Левко Іванович Боровиковський 22 лютого 1808 року в селі Милюшках Хорольського повіту на Полтавщині в родині небагатого поміщика. Діставши початкову освіту дома, він вступає до Полтавської гімназії, а згодом, у 1826 році, стає студентом словесного факультету Харківського університету.

При допомозі Гулака-Артемовського Боровиковський входить у коло літературної молоді, збирає і записує фольклорні матеріали (легенди, казки, пісні, приказки), починає писати російською і українською мовами.

Вперше його твори з'являються друком у журналі «Вестник Европы» за 1828—1830 роки («Пир Владимира Великого», «Молодиця», «Маруся» та ін.).

З 1831 року, після закінчення університету, ін протягом шести років працює вчителем у Курській гімназії, викладаючи історію, географію й латинську мову. 1838 року його переводять до Полтавської гімназії. Десь у середині 50-х років Боровиковський залишає педагогічну роботу і оселяється в рідних Милюшках. Там прожив він кілька десятиріч, там і помер 26 грудня 1889 року.

Центральне місце в літературному доробку Боровиковського посідають його романтичні балади й ліро-епічні поеми, написані в переважній більшості на основі народних пісень та легенд.

Одним із найвизначніших творів поета є балада «Маруся» — переспів відомого твору Жуковського «Светлана». За словами Івана Франка, «на похвалу заслуговує його вміість, в якую він надав творові Жуковського український колорит», «опрацював у своїй баладі вірування та легенди українського народу». Про те, як Боровиковський, переробляючи баладу російського поета, надав їй виразного національного колориту, красномовно свідчать уже перші рядки твору:

Звечора під новий год
Дівчата гадали:
Вибігали в огород,
В вікна підслухали,
З тіста бгали шишечки,
Оливо топили;
Слухали собак, в пустки
Опівніч вихрили;
Віск топили на жарку
І з водою в черепку
Долю виливали;
Бігали на шлях вони,
З приказками в комини
Суджених питали.

Картини народного життя, сільський побут і звичаї, переживання Марусі передані поетом в стилі українського фольклору. У вдалій спробі перенесення жанру романтичної балади на національний ґрунт і виявилось новаторство Боровиковського як першого українського поета-романтика.

На народних переказах засновані й інші балади Боровиковського. Так, у баладі «Молодиця» розробляється сюжет пісні про загибель дівчини, залишеної коханим. Загальному настроєві твору відповідають поширені описи природи.

Боровиковський справедливо вважається попередником ранніх романтичних балад Шевченка. І не випадково перша балада Шевченка «Причинна» має багато споріднених рис з «Молодицею» Боровиковського.

Балада «Ледащо» заснована на популярному в народній творчості та літературі сюжеті про запродання душі чортові. Нащадок славних козаків промарнував усе добро, придбане його

батьками, і заради грошей вирішив запродати душу нечистому. Вночі до нього приходять чорт, підписує з ним угоду, яку козак повинен ось-ось виконати. Але в цей час він пробуджується.

Отже, поєднуючи казкове і реальне, поет надає своєму творові реалістичного відтінку.

Глибоко відчутний народний колорит і в баладі «Козак». Герой-воїн, який збирається «за бистрий Дунай» на боротьбу з турками, зображений у романтизованому плані. Звертаючись до свого коня, козак висловлює йому свою тугу, смуток. Але він готовий до бою і з шаблею в руках вирушає захищати батьківщину від турецького набігу.

В українську літературу Боровиковський увійшов і як автор багатьох байок. Писати у цьому жанрі він почав у 1830—1831 роках, друкувати ж байки — у 1841 році в літературному альманасі «Ластівка». Як байкар Боровиковський став відомий тільки після виходу великої збірки «Байки й прибаютки» (1852).

У своїй творчій практиці Боровиковський спирався насамперед на Езопа та польського поета І. Красіцького. Не випадково тому в багатьох його байках використано сюжети і теми із збірки І. Красіцького «Bajki i przurowieści». І все ж Красіцькому український поет зобов'язаний у першу чергу не сюжетами й темами, а самою формою, винятково лаконічною манерою викладу. Наслідуючи польського байкаря, Боровиковський нерідко перевершує його. Байки його написані значно стисліше. Водночас Боровиковський з успіхом надає їм місцевого колориту. Так, використовуючи сюжет байки Красіцького «Горох при дорозі», П. Гулак-Артемівський написав байку на кілька сторінок, а Боровиковський — всього на чотири рядки:

Щоб не оскуб народ Гороху*при дорозі,
Максим Горох посіяв в просі.
Що ж вийшло? Дітвора — іще огуд не ссох —
І просо витовкла, і обнесла Горох.

Чільне місце в байкарській спадщині Боровиковського посідають твори із запозиченими з фольклорних джерел сюжетами, з приказок, прислів'їв, анекдотів. Для прикладу можна навести одну з найпопулярніших байок «Клим», проінняту дотепним народним гумором:

Спитали Кліма раз, яка найлучча птиця:
Чи чиж, чи соловей, чичітка чи синиця?

Голодний Клим озвавсь басà:
«Найлучча птиця — ковбаса».

Переважна більшість байок Боровиковського написана на теми побутові, зачіпає загальнолюдські вади. Заздрість, пияцтво, скупість, лінощі, хвалькуватість тощо — про це найбільше говорить поет.

Загальну спрямованість своєї байкарської творчості Боровиковський визнав у вступі до своєї збірки:

Моя байка —
Ні байка, ні лайка:
Нехай ніхто на себе не приймає...

В окремих його байках ідеться про деякі назрілі соціальні питання, гостро висміюється самодурство і хабарництво, несправедливий суд тощо («Суд», «Голова» та інші). Добро-зичливий гумор тут переростає у в'їдливу сатиру. Одна з кращих байок Боровиковського «Пан» лаконічними сатиричними штрихами змальовує яскравий тип свавільного визискувача-поміщика:

В неділю б'є поклони в церкві Пан,
Аж шкура запотіла,
А цілий тиждень б'є хрестян
За діло і без діла.

Боровиковський утвердив в українській літературі новий тип байки — байку-приказку, і в цьому новаторський, самобутній характер його байкарської спадщини. У своєму поетичному доробку він виявив самобутній талант, високу поетичну культуру. У кращих романтичних поезіях його широко використані багаті скарби народної поезії. «Моя мати — Малоросія, — говорив Боровиковський, — вона мене голубила й годувала, на все добре наставляла. Як щира дитина, я її слухав — і повік не забуду, що вона мені говорила, як на все добре вчила — як з людьми жити, як на світі добре робити...

У творчості народу поет вбачав «багатий скарб для балад, легенд, дум» і в силу своїх можливостей збагачував культуру українського художнього слова цими скарбами, готуючи разом з іншими письменниками ґрунт для появи основоположника нової української літератури Тараса Шевченка.

Одним з «найздібніших і найталановитіших поетів» дошевенківського періоду, за словами І. Франка, був Віктор Забіла, що почав писати в 30-х роках ХІХ ст.

Віктор Миколайович Забіла народився 1808 року на хуторі Кукоріківщина під Борзною на Чернігівщині в сім'ї дрібного поміщика. Вчився в Ніжинській гімназії, якої не закінчив з невідомих причин. У 1825 році вступає на службу у Київський драгунський полк, у 1831 році бере участь у поході до Польщі. Згодом Забіла виходить у відставку і повертається до рідного хутора.

Саме тут і розпочинається його поетична творчість.

Велике значення в житті й літературній діяльності Віктора Забіли мали дружні зв'язки з приятелем Шевченка художником В. Штернбергом, композитором М. Глінкою та самим Т. Г. Шевченком.

У 1838 році М. Глінка приїхав на Україну з метою набрати співаків з місцевих хорів для придворної капели. Тоді ж у маєтку В. Тарновського в селі Качанівці на Чернігівщині він зустрівся з Віктором Забілою. Між ними зразу ж встановлюються дружні стосунки. За спогадами М. Глінки, вони проводили довгі літні ночі у співах і розмовах про літературне життя. Коли пізньої ночі господар маєтку В. Тарновський залишав товариство, гості переходили до оранжереї, розташованої в чарівному саду з ставками і віковими кленами, дубами ясенями. «У мене в оранжереї,— згадував М. Глінка,— збиралися Маркевич, П. Скоропадський, Забіла й Штернберг. З'являвся Пелагі із скрипкою, Яків з контрабасом і віолончеліст; грали російських і українських пісень, грали в особах і вели дружні бесіди інколи до третьої і четвертої години після опівночі, аж нуда поривала ретельного жазяїна». На прохання друзів, Забіла грав на кобзі, удаючи сліпця-бандуриста, читав свої вірші.

Людина доброї, щирої й веселої вдачі, Забіла, за словами Глінки, був «незвичайним майстром перевтілюватися...»

Особливо захопили М. Глінку поезії Забіли «Не щебечи, соловейку» та «Гуде вітер вельми в полі», і він тоді ж поклав їх на музику, повіз до Петербурга, де й познайомив з ними своїх друзів.

А сам Забіла навчив співати цих пісень своїх хуторян, пішли вони відтоді у велике життя.

В колі друзів під час зустрічей в маєтку Тарновського

зародилася ідея видати збірку поезій Забіли під назвою «Співи крізь сльози».

Окрилений успіхом, Забіла пише нові твори. Великою підтримкою для поета було знайомство з Т. Г. Шевченком.

Зустрівшись з Шевченком у Петербурзі після повернення з України, В. Штернберг прочитав йому кілька віршів Забіли, проспівав пісні «Не щибечи, соловейку» («Соловей») та «Гуде вітер вельми в полі». Шевченко дуже прихильно поставився до поезій Забіли і попросив познайомити з ним. У березні 1842 року великий поет надсилає Забілі примірник окремого видання поеми «Гайдамаки» з написом: «на заочне знайомство».

І коли Шевченко у 1843 році подорожував по Україні не забув завітати і на хутір Кукоріківщину.

З того часу він часто відвідував автора чудесних українських пісень, які на той час співали по всій Україні.

В затишній сільській оселі Забіли Шевченко завжди був бажаним гостем.

У 1847 році, незадовго до арешту, Шевченко на знак сердечної дружби подарував Забілі свого кашкета і вишиту сестрою Яриною сорочку.

Шевченко любив Забілу не тільки як обдарованого поета. Приваблював він його як людина веселої, щирої вдачі, проникливого розуму, палкої натури, людина з гуманним, чуйним ставленням до селян, до простого народу.

Протягом усього життя проніс Забіла глибоку повагу і любов до великого Кобзаря, проводжав Забіла Шевченка і в останню путь, коли Тарасову домовину перевозили з Петербурга до Канева.

Останні роки свого життя, коли не стало Шевченка, не стало друзів, Забіла порівнював з гіркою неволею. Єдиною втіхою поета була його дружба з селянами, з якими він бесідував про їхнє життя, співав пісень.

Помер Забіла у 1869 році. За труною поета йшло багато селян. «Всі вони,— за свідченням сучасника,— плакали за ним, мов за рідним: такий він був до них добрий та ласкавий...»

Перу Віктора Забіли належить близько сорока ліричних і гумористичних віршів. У ліричних творах, пройнятих глибокою щирістю, звучать мотиви нещасливого кохання, глибокого смутку, ноти розпачу, зневіри.

Герой Забіли невдоволений життям і своєю самотністю у світі. Себе він порівнює з «човником без весельця», якого розбили хвилі під час бурі.

Нарікає Забіла на нещасливу долю в одному з кращих своїх романтичних віршів «Гуде вітер вельми в полі». Поет пристрасно звертається до вітру:

Одірви ж од серця тугу,
Рознеси по полю!..
Щоб не плакався я, бідний,
На нещасну долю.
А коли цього не зробиш,
Кинь мене у море!
Нехай зі мною потоне,
Нехай моє горе.

Настрої смутку, тяжкої журби виразно бринять і у вірші «Не щибечи, соловейку». У народній творчості солов'їний спів завжди асоціюється з настроями щастя, радощів. Героєві Забіли солов'їний спів нагадує про безталання, і він звертається до птаха з проханням:

Не щибечи, соловейку,
Під вікном близенько;
Не щибечи, малюсенький,
На зорі раненько...
Твоя пісня дуже гарна,
Ти гарно й співаєш,
Ти щасливий, спарувався
І гніздечко маєш!
А я бідний, безталанний,
Без пари, без хати.
Не досталось мені в світі
Весело співати.

Поряд з мотивами розпачу, журби в інтимній ліриці Забіли бринить невдоволення безправним становищем бідної людини, роздуми про силу грошей, за які в тодішньому суспільстві можна купити навіть почуття.

Але якщо в інтимній ліриці Забіли соціальні мотиви ще займають незначне місце, то в інших поезіях вони виступають на перший план. З цього погляду особливо показовий один з кращих віршів поета «Зовсім світ перевернувся», пройнятий протестом проти соціальної нерівності, проти гноблення трудящої людини.

В основу вірша покладено дійсний факт: багатий чернігівський поміщик воровався в нивку бідного селянина. Останній

подав до суду, але був жорстоко покараний — його звинуватили в зазіханні на життя поміщика. Правді нема у світі місця, всюди хазяйнує лише одна кривда. Поет гнівно картає тодішній суд, судових чиновників, ладних за гроші довести чесну людину до смерті. І поет виносить присуд «вражим крючкотворцям»:

Таким би замість мундирів
Петлі б дати на шиї
Да голодом перемучить,
Потопить в помії,
Щоб і води не поганить
Чистої, бігучей;
По два разом в помийницю!
Вони дуже гнучі...

Вірш «Зовсім світ перевернувся» поширювався усно на Чернігівщині і користувався популярністю серед простого люду. З цією поезією Забіли за своєю соціальною загостреністю виразно перегукується і вірш «Сирота», в якому йдеться про гірку, безталанну долю бідного сиротини. У вірші «Будяк» поет закликає розпізнавати між житом колючі будяки, а між людьми — жорстоких панів.

У романтичному руслі написані його байки-гуморески «Остап і чорт» та «Семенова кобила».

Поезії Забіли безпосередньо пов'язані з народною творчістю, з піснею.

Саме в пісні, яка завжди була для нього джерелом натхнення, черпав поет свої образи, саме завдяки їй збагачував він мову своїх поетичних творів.

За життя поета його вірші майже не друкувалися, однак сучасникам вони були широко відомі. Поезії Забіли переписувалися і поширювалися, особливою популярністю користувалися вірші «Не щибечи, соловейку», «Гуде вітер вельми в полі», «Не плач, дівчино», «Човник», що стали улюбленими народними піснями.

За характером своєї творчості до Віктора Забіли наближається один з маловідомих поетів першої половини XIX ст. Михайло Петренко. Поетична спадщина цього письменника невелика. Більшість його творів, що друкувалися в харківських збірниках та альманахах «Сніп», «Молодик», «Южный русский сборник», не привернули свого часу уваги читачів. Лише поезії «Дивлюся на небо», «Чого ти, козаче, чого ти, бурлаче» та деякі інші перейшли до фольклору.

Про життя Михайла Миколайовича Петренка відомо дуже мало. Народився він 1817 року в місті Слов'янську. Вчився в Харківському університеті, після закінчення працював десь на селі.

Відомо, що деякий час він був наглядцем повітового училища в місті Лебедині.

Ще студентом, Петренко входив до літературного гуртка харківських письменників. На цей час припадає і початок його літературної діяльності. Як і в Забіли, у творчості Петренка переважають мотиви любовної туги, його ліричні твори відзначаються журливим тоном. В них поет говорить про тяжке життя на землі, про свою сирітську долю, нарікає на власне горе.

Голос людини, невдоволеної життям, особливо виразно звучить у найпопулярнішому вірші Петренка «Дивлюся на небо та й думку гадаю». Епіграфом до вірша поет узяв слова М. Лермонтова «В минуту жизни трудную теснится ль в сердце грусть...»

Нарікаючи на гірку долю, поет в розпачі поривається до безмежного неба:

Далеко за хмари, подальше од світу,
Шукать собі долі, на горе привіту
І ласки у зірок і сонця просить,
У світі їх яснім все горе втопить.

Поет прагне полинути орлом бистрокрилим, але він не має крил і тому лише захоплюється красою Всесвіту. Журливим настроєм пройнятий і вірш «Думи мої».

Проте не всім поезіям Петренка властиве розчарування життям, смуток, туга. В окремих віршах бринять інші настрої. Так, у віршах, присвячених рідному Слов'янську, Петренко з глибокою любов'ю говорить про красу рідного краю, про «пишні садки, квіти пахучі по долині», про силу і красу пісень українського народу:

Чарують Слов'янськ весь, од краю і до краю,
Широко ллються там по горах, по садках,
А потім високо у небі затихають
Чудесні, гарні пісні.

Вірші Петренка за своїм характером і елегантним тоном співзвучні поезіям російського письменника Козлова та деяким творам Лермонтова.

Кращі твори Петренка у свій час прихильно зустрів Т. Г. Шевченко, а такі поезії, як «Дивлюся на небо та й думку гадаю», «Де Крим за горами» і зараз користуються широкою популярністю далеко за межами України.

Поетична діяльність П. Гулака-Артемовського, Левка Боровиковського, Віктора Забіли, Михайла Петренка органічно пов'язана з утвердженням народності в новій українській літературі, із збагаченням літератури здобутками народного генія. Їхні кращі твори відіграли помітну роль у процесі становлення і розвитку нової української літератури, основоположником якої став великий Шевченко.

Борис ДЕРКАЧ

ПЕТРО
ГУЛАК~
АРТЕМОВСЬКИЙ

СПРАВЖНЯ ДОБРИСТЬ

Писулька до Грицька Прокази

Хто Добрість, Грицьку, нам намалював плаксиву,
Понуру, мов чернець турецький, і сопливу,
Той бісів син, коли не москаля підвіз,
Той Добрості не зна, не бачив і не чує,
Не пензлем той її, але квачем малює,
Той Добрість обікрав. Не любить Добрість сліз;
Вона на всіх глядить так гарно й веселенько,
Як дівка, од свого ідучи панотця
До церкви — до вінця,
Глядить на парубка, мов ясочка, пильненько.
Не квасить Добрість губ, бо із її очей
Палає ласка до людей.

Вона регоче там, де і другі регочуть,
Сокоче без брехні, де і другі сокочуть,
І не цурається гульні і вечорниць,
Чорнявеньких дівчат і круглих молодниць.
Вона й до милого пригорнеться поволі,
Та ба! та не дає рукам, як кажуть, волі,
Вона й горілочку ряди-вгоди хлисне,
Та носом, мов свиня, по улиці не рие,
По-сороміцькому не кобенить, не вие,
Під лавкою в шинку, мов цуцик, не засне.
Вона, де треба, пожартує,
Та з глуздом жарти всі і з розумом міркує.

Вона не виверта із-під лоба білків,
Мов цап, задушений в кошарі од вовків,
Не стогне, не сопе і нігтів не кусає,
То з тим, то з сим таки слів скільки погадає.
Як патока, так річ у неї на губах,
І сміх її цвіте, мов мак, що на грядках.
Для неї все одно, що в згоді, що в пригоді:
Бог лучче, каже, зна; він сам зна — поки годі.
Хоч кіл на голові, як кажуть, їй теши,
Хоч ти візьми її — печи або души,
Не зна вона, що то людські переполохи,
І не лякається ні од чого нітрохи.

Як паля в лотоках, простісінько стримить,
Хоч хвилі як в неї бушують і бурхають,
Хоч на неї шматки із криги напірають,—
І Добрість так в біді і в лісі так стоїть.
Нехай гострить свою, мов бритву, доля косу,—
А Добрість вигляда, як камінь з-під покоосу;
Наскочить на його коса, задзеленчить...
Хресь надвоє!.. мов скло, а камінь все лежить!

Нехай, як хоче, море грає,
Нехай роз'юшений так, як бугай, Нептун
Тризубцем байдаки і човни вивертає,—
А човник Добрості, шамкенький, мов цвіркун,
Як селезень, на дно за качкою пірнає
Та вп'ять звідтіть наверх без шкоди виринає —
До берега ставка ціленький допливає.
Не любить Добрість сліз. Буває черваку
Всього, як кажуть, на віку!

Бува, що і її зле панство зневажає,
Мов товарякою, так нею повертає,—
Чи вже ж і голосить?
І, в лихоті своїй
Розприндившись, скакати у яму їй живій?
Здихне там нищечком під ніс собі до бога,
Із лиха заспіва, та й за своє небога:
Бо серце їй, що тьох, знай шепче, що той є,
Хто за терпіннячко спасіннячко дає.
Зна Добрість, що який бог змочить їй свитинку,
Той висушить з неї останню капелинку,
Що бог не мачуха: хоч трошки й поскубе,
Та вп'ять пожалує, пригорне до себе.

Трапляється і те, що паплюга, брехня,
Із висолопленим жалом, неначе списом,
Як циндря гаспидська, до ворогів ганя.
Сектує на неї і позирає бісом;
Що заздристь з жовтими очима, мов жовтки,
З кошачими, мов чорт, на пальцях пазурами,
Де ступить Добрість, скрізь копа під нею ями:
Пекельнії її губки, мов пауки,
Чи на василечки, чи на чебрець наскочуть,—
Замість щоб мед з їх брать, одну отруту смокчуть.

А Добрість не вважа на злії язики,
Не пристають людські до неї побрехеньки,
І як в калюжах в дощ хлюпочуться гуски,
То, стрепенувшись, вп'ять виходять з їх сухенькі,—
Так Добрість чепурна виходить із брехні,
У неї ворогам одкази все одні:
Хто часнику не їв, той і смердить не буде,
А добрий ворогів завсігди перебуде.
Псу вільно й на попа брехать, як кажуть, все
Собака гавкає, а вітер те несе.
Од злиднів не втечеш ні вдень, ні серед ночі:
У Заздрості, мовляв Пархім, попівські очі.
Бог з нею!.. їй — в завість,
А Добрості — в користь!
«Сіль в вічі, в зуби їй печина»,— Добрість каже
Та й хоч якій брехні сим словом рот замаже.

Як шкурка з бузівка у шевчика в руках
Або у лимаря в зубах,
Чого не витерпить, що їй не виробляють!
Смердячим дьогтем їй і жиром доїдають!
Крий боже! що їй мук, голубці, завдають!
І крутять, і вертять, і пруть, і мнуть, і труть,
І в дудку зцуплюють, і рвуть, і натягають,
І в сто погібелей муцують і згинають...
Що збоку чоловік, зирнувши, задрожить!
Подума: тільки вже на світі їй і жить!
Аж ось! Глянь: лимар наш сю шкурку підіймає
І юхтою її або габельком величає,
І щоб за шкурку мав п'ять золотих узять,
То за габелька він не хоче й десять брать!
Так Добрість на світі чим більщ в нудзі помнеться,
Чим більш, мов реп'яхів, лихоти набереться,
Чим сала більшенько за шкуру їй заллють,—
Тим більше за неї, де повернись, дають.
Адже ж за битого, наші батьки мовляли,
Небитих двох колись не раз притьмом давали,
Та ба! та й чотирьох не квапились, не брали,

Нехай в олійниці олійник тараном
Макухам завдає якмога гіршу муку,—
Так не завгорить їм, а здавить в каменюку,
Що потім чорта й сам вдовбе їх долотом.

Нехай вовтузають і Добрість кулаками,
Мов воскобійними нехай з неї клинками
Останню слізеньку видавлюють і п'ють,—
Овва! дурні! того не знають, що дають
Таку принаду їй до стусанів частеньких,
До штовханя під бік, до кулаків тугеньких,
Що хоч в потилицю тоді їй і обух,
Хоч довбню в лоб, то все не випре з неї дух.
І довбня, я ж кажу, тоді їй так дошкулить,
Як вош за коміром або постіл замулить.
По сім-то, братику, і Добрість пізнають:
Клеймо їй — канчуки, імення їй — терпіння.
Хто їх не скоштував, не буде мати спасіння,
Того нехай поміж святими не кладуть!
Бо той, до котрого, знай, доля зуби скалить,
Трохи лиш на того не скинувся синка,
Що матінка пестить і по головці гладить,
Поки не візьметься пестунчик до замка!

Але всьому свій час і черга, Грицьку, буде!
Ми під богом, як бач, всі ходим, грішні люде:
До часу глек,— мовляв один розумний лях,—
До часу, голубе, нам глечик носить воду;
І на його пошле зла доля ту невзгоду,
Що глек побачимо в череп'яних шматках!
До часу над слабим, хто дужчий, вередує,
До часу мужиків ледачий пан мордує,—
Колись до їх усіх смерть в гості примандрує,
Та, мов ехлейтар¹, їм в вікно заторохтить
І по-московській їм гукне: «В пахід ітить!»
Не гляне, чи то їх кульками хата вшита,
Чи, може, дереном земляночка накрита,—
Всіх нас сира земля до себе прибере,
Але ледачий так, як добрий, не умре!

Як з Городищ чумак, пішовши в Крим за сіллю,
В дорозі нидіє двадцяту вже неділю,
Обшарпавсь до рубця, в коломазь обліпивсь,
Та ба! та як другі — доценту не пропивсь,
Щодень, то неборак, знай, молиться все богу,
Щоб швидше дівчину побачити небогу,

¹ Єфрейтор.

І чулих воликів, знай, хльоста батогом,
Поки опиниться перед своїм двором,—
Так Добрість квапиться із світу в домовину,
Терпить нудьгу й біду, пропасницю й гостець,
І так попа він жде в останню годину,
Як на великдень всі червоних ждуть яець.

Але ти, Грицьку, більш, ніж я, учився в школі,
Далеко більш, ніж я, помазавсь ти письмом;
Ти й греків, ти й латин, ти знаєш всіх доволі,
Ти в церков хоч яку годився б бути дяком;
Ти краще Добрості обличчя наригуєш,
Бо й добрий сам еси, і добре всіх малюєш!
Послухай, Грицьку, лиш! чи це тобі втямки,
Як зйдуться, було, до тебе парубки,
А ти, було, й звелиш граматку їм читати,
А сам почнеш, було, *псавтир* перевертати,
Скрізь нишпорить — під тмою, мною, здом,
Під азом-ангелом або і в ярмолої
Од палітурочки в часловці до другої,
І спинишся, було, аж на октоїхом¹,
Та й об якімсь, було, почнеш читать Сократі —
Так гарно, що, було, аж сумно всидить в хаті!
Нехай над ним сира земля пером лежить!
Дивіться, хлопці, лиш,— казав ти нам,— глядять,
Як Добрість на світі живе і умирає,
Як, не злякавшись, кайдани надіває!
З якою радошою держить в руці мишак
І кухличок коли б, скривившись, випиває,
До бога рученьки невинні простягає!
Отак-то, братики, умер Сократ, отак!
Чого ви дурники? — сказав він веселенько
Своїм заплаканим в хурдизі школярам,—
Чого голосите? чкурніть лиш ви швиденько
Та дайте півня ви скулаповим попам!
Отак-то, братця, й ви,— казав ти: хліб ви їжте,
А правду, хоч яким панам вельможним, ріжте!
Не скрізь ледачі так, як грецькії пани,
Хоч скрізь на світі єсть ахвинські брехуни,

¹ П с а в т и р (псалтир, ч а с л о в е ц ь (часословець), о к т о ї х, я р м о л о ї (ірмологіон) — церковні книги; т м а, м н а, з д а, а з - а н г е л — назви літер складів старослов'янської мови.

І єсть земля така правдива і заможна,
Де правду і панам сказати, як богу, можна.
Дивіться,— ти казав,— як вірний Довгорук
Писульку царську рве із єдноральських¹ рук
І на шматки її із серця роздирає!
Чи бач, як старшина із ляку умирає!
А Довгорук сидить і уссьм не моргне!
«Ай, що ж ти наробив! — усі заверещали:—
Тепер же поминай, як Довгорука звали!»¹
А Довгорук сказав: «Не бійтесь за мене!
Нехай лиш прийде сам Петро сюди Великий!
Я покажу, що й він, як всі ми, чоловіки,
Помилиться, згрішить, спіткнеться і впаде,
І ворог той йому, його хто не зведе».
Аж бач! Таки воно й на правду вийшло, хлопці,—
Прибіг Петро, гукнув, затупав, загурчав.
Уже й був кинувсь бити, але як розпитав,
Аж Довгорукого погладив по головці,
І цмокнув в лисину та ще й перепрохав —
Та ще й на змирщини кіп з п'ять він грошей дав.

1817

¹ Генеральських.

ПАН ТА СОБАКА

Казка

На землю злізла ніч... Нігде ані шиширхне;
Хіба то декуди скрізь сон що-небудь пирхне,
Хоч в око стрель тобі, так темно надворі.
Уклався місяць спать, нема ані зорі,
І ледве, крадькома, яка маленька зірка
З-за хмари вигляне, неначе миш з засіка.
І небо, і земля — усе одпочива,
Все ніч під чорною запаскою хова.
Один Рябко, один, як палець, не дримає,
Худобу панську, мов брат рідний, доглядає,
Бо дарма їсти хліб Рябко наш не любив:
Їв за п'ятьох, але те їв, що заробив.
Рябко на панському дворі не спить всю нічку.
Коли б тобі на сміх було де видно свічку.

Або в селі де на опічку

Маячив каганець.

Всі сплять, хропуть,

А деякі сопуть;

Уже і панотець,

Прилізши із хрестин, до утрені попхався...

А наш Рябко, кажу, все спатки не вкладався.

Знай, неборак, ганя то в той, то в сей куток:

То зазирне в курник, то дейко до свинок,

Спита, чи всі таки живенькі поросятка,

Індики та качки, курчатка й гусенятка;

То звідтіль навпростець

Махає до овець,

До клуні, до стіжків, до стайні, до обори;

То знов назад чимдуж, — щоб часом москалі

(А їх тоді було до хріна на селі),

Щоб москалі, мовляв, не вбрались до комори.

Не спить Рябко, та все так гавка, скавучить,

Що сучий син, коли аж в ухах не лящить;

Все дума, як би то піддобриться під пана,

Не зна ж, що не мине Рябка обрадована!

Як гав, так гав, — поки свінуло надворі;

Тоді Рябко простягсь, захріп в своїй норі.

Чому ж Рябку не спать? чи знав він, що з ним буде?

Заснув він смачно так, як сплять всі добрі люде,

Що щиро стережуть добро своїх панів...

Як ось — трус, галас, крик!.. весь двір загомонів:

«Цу-цу, Рябко!.. на-на!.. сюди Рябка кликніте!..»

«Ось-ось я, батечки!.. Чого ви там, скажіте?»

Стриба Рябко, вертить хвостом,

Неначе помелом,

І знай, дурненький, скалить зуби

Та лиже губи.

«Уже ж, бач,— дума він,— не дурно це в дворі

Од самої тобі зорі

Всі панькаються коло мене.

Мабуть, сам пан звелів віддати Рябку печене

І, що осталося, варене,

За те, що, бач, Рябко всю божу ніч не спав

Та гавкав на весь рот, злодіїв одганяв.

«Цу-цу, Рябко!» — ще раз сказав один псяюха,

Та й хап Рябка за уха!

«Кладіть Рябка»,— гукнув... Аж ось і пан прибіг:

«Лупіть Рябка,— сказав,— чухрайте! ось батіг!»

«За що?..» — спитав Рябко, а пан кричить:

«Чухрайте!»

«Ой! йой! йой! йой!» — А пан їм каже:

«Не вважайте!..»

«Не буду, батечку!.. За що ж це честь така?..»

«Не слухай,— пан кричить,— лупіть, деріть Рябка!..»

Деруть Рябка, мов пір'я,

На галас збіглась двірня;

«Що?.. як?.. за що?.. про що?..» — Не знає ні один.

«Пустіть!..— кричить Рябко:— не будь

я песький син,

Коли вже вдержу більш!..» Рябко наш хоч не бреше,

Так що ж? Явтух Рябка, знай, все по жижках чеше.

«Пустіть, швидчій пустіть!..» — пан на весь рот

гукнув

Та й з хати сам умкнув.

«Пустіть! — гукнули всі:— Рябко вже

вдовольнився!..»

«Чим, люди добрі, так оце я провинився?..

За що ж глузуєте?..— сказав наш неборак.—

За що знущаетесь ви надо мною так?

За що?.. за що?..» — сказав та й попустив патьоки...

Патьоки гірких сліз, узявшись за боки.

«За те,— сказав один Рябкові з наймитів,—
Щоб не колошкав ти вночі своїх панів;
За те... але... щось тут... ходім, Рябко, лиш з хати,
Не дуже, бачу, рот тут можна роззявляти:
Ходім, братко, на двір». Пішли. «Се не пусте,—
Сказав Явтух Рябку:— оце тебе за те
По жижках, бра Рябко, так гарно пошмагали,
Що пан із панею сю цілу ніч не спали».
«Чи винен я сьому?.. Чи ти, Явтух, здурів?»
«Гай, гай!..— сказав Явтух:— Рябко! ти знавіснів;
Ти винен, бра Рябко, що ніччю розбрехався;
Ти ж знав, що вчора наш у карти пан програвся;
 Ти ж знав:
 Що хто програв,
Той чорта (не тепер на споминки!) здрімає,
Той батька рідного, розсердившись, програє;
Ти знав, кажу, Рябко, що пан не буде спати:
До чого ж гавкав ти?.. нащо ж було гарчати?
Нехай би гавкав сам, а ти б уклавсь тихенько,
Забравшись в ожеред, та й спав би там гарненько.
Тепер ти бачиш сам, що мокрим він рядом
Напався на тебе — і, знай, верзе притьмом:
Що грошей вчора він проциндрив щось не трохи,
Що паню через те всю ніч кусали блохи,
Що буцім вчора він грать в карти б не сідав,
Коли б сьогоднішню був ніч хоч закуняв;
 Що буцім ти, Рябко, так гавкав,— як собака,
 Що буцім по тобі походить ще й ломака;
 Що, бачся, ти йому остив, надосолив,
І, бачся, він тебе за те й прохворостив.
А бач, Рябко, а бач!.. не гавкай, не ганяйсь;
Ляж, хирний, та й мовчи і з паном не рівняйсь!
Чого брехать? нехай наш пан здоровий буде:
Він сам і без собак сю панщину одбуде».
Послухав наш Рябко поради Явтуха.
«Нехай тяжка йому година та лиха,—
Сказав,— щоб за моє, як кажуть люди, жито
 Та ще й мене і бито!
 Коли моє невлад,
 То я з своїм назад.
Чи баба з воза — що ж? велика дуже вада!..
Кобилі легший віз, сьому кобила й рада».
Отак сердега наш Рябко поміркувавсь,

Та й спать на цілий день і цілу ніч попхавсь;
Заснув Рябко, захріп, аж ожеред трясеться.
Рябку й не сниться, не верзеться,
Що вже москалики в коморі й на дворі —
Скрізь нишпорять, мов тут вони й господарі,
Що вовк ягнят, а тхір курчаток убирає.
Аж тут і надворі туж-туж уже світає.
«Цу-цу, Рябко!.. — тут всі, повибігавши з хат: —
Цу-цу, Рябко!.. на-на!..» — гукнули, як на гвалт.
А наш Рябко тобі і усом не моргає;
Хоч чує, та мов спить і мов недочуває;
«Тепер-то, — дума він, — мій пан всю нічку спав,
Бо не будив його Рябко і не брехав;
Тепер-то він мені свою покаже дяку,
Тепер уже не втре мені, як вчора, маку...
Нехай цуцукають... Мене сим не зведуть,
Поки самі сюди обід не принесуть;
Та ще й тоді, не бійсь, поскачуть коло мене, —
Поки візьму я в рот хоч страву, хоч печенє!»
«Цу-цу!.. — сказав іще Рябкові тут Явтух, —
Цу-цу!.. — задихавшись, мов з його перло дух, —
Ходім, Рябко!..» — «Еге? Ходім!.. — Не дуже
квася,
Сам принеси сюди...» — «Іди ж хутчій, не бався!..»
«Ба, не піду, Явтух!» — «Іди, бо кличе пан!..»
Сказав та й зашморгнув на шиї він аркан.
«Чешіть Рябка!» — гукнув. Аж тут їх щось з десяток
Вліпили з сотеньку київ Рябку в завдаток.
«Лупіть Рябка!» — кричить тут пан, як навісний;
Рябко ж наш тільки вже що теплий та живий.
Разів із шість Рябка водою одливали
І стільки ж раз його, одливши, знов шмагали,
А потім перестали.
Рябко спитать хотів, але Рябків язик
Був в роті спутаний, неначе путом з лик,
І герготав щось, як на сідалі індик.
«Постій, — сказав Явтух Рябкові, — не турбуйся,
Я правду всю скажу: ото, Рябку, шануйся,
Добра своїх панів, як ока, стережи,
Зарання спать не квапсь, в солому не біжи,
Злодіїв одганяй та гавкай на звірюку.
Не гавкав ти, Рябко! — За те ж ми, бач, в науку,
Із ласки, з милості панів,

Вліпили сотеньок із п'ять тобі київ».
«Чорт би убив твого, Явтух, з панами батька,
І дядину, і дядька
За ласку їх!..— сказав Рябко тут наодріз.—
Нехай їм служить більш рябий в болоті біс!
Той дурень, хто дурним іде панам служити,
А більший дурень, хто їм дума угодити!
Годив Рябко їм, мов болячці й чиряку,
А що за те Рябку?
Сяку мать та таку!
А до того іще спороли батогоми,
А за вислугу палюгами,
Чи гавкає Рябко, чи мовчки ніччю спить,
Все випада-таки Рябка притьмом побить.
Уже мені, бачу, чи то туди — високо,
Чи то сюди — глибоко:
Повернешся сюди — і тута гаряче,
Повернешся туди — і там-то боляче!
Хоч би я тісто вніс псяюсі із діжею,
То б він розтовк і ту над спиною моєю.
З ледачим все біда: хоч верть-круть, хоч
круть-верть,
Він найде все тобі хоч в черепочку смерть».

1818

СУПЛІКА ДО ГРИЦЬКА КВІТКИ

Хто, кажуть, до кого,— ми до тебе, Грицько!
З суплікою прийшли: я, бач, та мій Рябко.
Не дай загинуть нам, не дай з нас кепковати;
А доки ж буде нас зле панство зневажати?

Пусти, нас, батечку, до хати!

Хоч будім, Грицьку, ти на пана закрививсь,
Та з пантелику ти так, як другі, не збивсь:
Не звик ти голобель замість коня шмагати;
Не все ж під ніс Рябкам, мовляв ти, заглядати.

Пусти нас, батечку, до хати!

Хоч ти, Грицько, пошивсь з ріднею в москалі,
Та бач,— ніхто на вас не плаче на селі!
Ти знаєш, що на те собака, щоб брехати,
Що й сто не збудять їх тебе, як ляжеш спати.

Пусти нас, батечку, до хати!

Хоч ти не раз, Грицько, кислиці в пельку пхав,
Та твій Рябко од їх оскоми не чував:
Бо очі бачили, що треба купувати:
Нехай хоч вилізуть, а треба доїдати!

Пусти нас, батечку, до хати!

Пусти!.. Чи бач, як пан Рябка почастував?
Коли б йому язик родимець одірвав,
Щоб він замість Рябка довіку мав гарчати,
А наш Рябко щоб сів за його в карти грати!

Пусти нас, батечку, до хати!

Чи бач, що ледве вже він кульші волоче,
Що так з його юшить і ласьока тече!
Та тож-то так звелів всю шкуру скрізь списати!
Що то тобі нема і курці де клювати!

Пусти нас, батечку, до хати!

Пусти! та й склич до нас тих навісних панів,
Що воду із своїх виварюють Рябків;
Звели їм струп Рябка довгенько полизати:
Адже ж то і над псом повинно ласку мати.

Пусти нас, батечку, до хати!

СОЛОПІЙ ТА ХІВРЯ, АБО ГОРОХ ПРИ ДОРОЗІ

Казка

Vous voyez le grand gain, sans qu'il faille le dire
Que de ses ports de mer le roi tous les ans tire;
Or, l'avis, dont encore nul ne s'est avisé
Est qu'il faut de la France,— et c'est un coup aisé
En fameux ports de mer mettre toutes les côtes:
Ce serait pour monter à des sommes très hautes!

Molier. Les facheux. Acte III, scene III¹.

Спромігся Солопій весною на горох,
Та й, сівши в Хіврею, собі міркують вдвох,
Чи то продать його, чи то його посіять:
«А що ж тут міркувать? Не полілуйсь провіять,—
Озвалась Хівря тут,— в мішечки позсипай,
Та й сіять на поле, під дощ, мерщій чухрай!»
«Воно-то, Хівре, бач, тут не за тим ідеться..
Але посіять так, як у людей ведеться!..
Нехай йому лихе!.. горох ласенька річ,
І дітвора за ним полізе хоч у піч!
Ти ж раеш сіяти горох на перелозі!..
Ей, Хівре!.. переліг лежить наш при дорозі:

Ей, обскубуть горох наш зеленцем,— побач!..
В лопатках обнесуть!.. тоді — хоч сядь та й плач!»
«Якої вражої ти матері сумуєш?
Цур дурня! навісний! Чи ти ж того не чуєш,
Що як уродить бог, то дасть на долю всіх?
Чи це ж не глум тобі, не сором і не сміх? —
Враг батька зна — чого безглуздому жахаться!
Тадже ж, як кажуть то, коли вовків лякаться,
То нічого ходить з сокирою і в ліс!..
Іди ж, кажу, та сій! Не мимри там під ніс!
Аби лиш, господи, на ниві нам вродило,
То буде й нам, і всім... чи чуєш ти, мурмило?
Не будь уїдливий, як бридка та оса,

¹ Ви бачите, які великі прибутки має щороку з своїх морських гаваней король; отже, моя думка, якої ще ніхто не висловлював, полягає в тому, щоб усі береги Франції (річ не трудна) перетворити на чудні гавані: це могло б дати великі гроші. *Мольєр. «Докучливі». Акт III, сцена III. (Франц.)*

І довше не спритайсь, бо вилаю, як пса!»
«Ей, Хівре,— Солопій сказав їй,— не сварися,
Бо, далебі, горох наш згине!.. схаменися!..
Ну, сількось!.. я пійду, посію, та не там,
А де-небудь в кутку, що й враг не найде сам».
«Не перебендюй-бо так довго, Солопію!
Бо я горох сама, де схочу, там посію;
Сама я й викошу, як треба, на покіс,
І ось тобі тоді я дулю дам під ніс!..
Але, мій голубе, прошу тебе по ласці:
Послухай часом тих, що ходять у запасці;
Плюнь, серце, на того, хто так тобі сказав,
Що буцим бог жінкам волосся довге дав
За те, що розум їм укоротив чимало;
То погань так верзла, школярство так брехало!
А я ж то й мужиків,— крути ти не верти,—
Не раз вже бачила таких дурних, як ти!
От так!.. питай людей, бо той, хто їх питає,
Мов старець без ціпка, по стежках не блукає.
Не раз ти за двома зайцями полював,
Зате ж ні одного, гонившись, не впіймав;
Не раз ти жалував ухналиків стареньких,
Зате ж ти стільки вже згубив підків новеньких!
Отак ти і тепер горох запропастиш,
Коли б ти й сам пропав!» — «Чого ти там гарчиш?» —
Сказав наш Солопій та й, з серця, дейко з хати!
Запрігши гулих, він ну переліг орати!

Зорав, посіяв він горох, заволочив,
Аж тут і дрібний дощ ріллю його змочив.
Зійшов горох, піднявсь, підріс, зацвів рясненько:
Хто йшов, той приглядавсь горохові пильненько.
Тим часом вже почав вбиваться й в лопаткі;
Аж тут прийшла черга і на самі стручки.
Хто йде,— горох скубне: гребець скубне у жменю;
Іде косар і жнець — награбають в кишеню;
Прискочить дітвора — і в пелену смикне...
Зібрав наш Солопій горох, та, знай, клене
І, на чім світ стоїть, по-сороміцьки лає,
Усіх батьків з того він світу вивертає:
«Стонадцять би копиць з рогами вам чортів!
А, бісів народе!.. коли б ти околів!
Коли б ти кожним був стручком подавився!

Щоб в пельці він тобі кілком був зупинився!
Коли б то тріснув був од його твій живіт,
Ніж мав оце мене так посадить на лід!
Щоб горошиночки в твоїх кишках бісовських
Так набубнявіли, як барабан московський!»
Багацько дечого співав тут Солопій,
Молився за весь рід хрещений і за свій,
І вже роззявив рот, щоб по-московськи лаять,
Та засоромився, і, часу щоб не згаять,
Гукав, і верещав, і півивсь, і плювався,
Неначебто його і справді хто злякався!
До Хіврі сікався, за макогін хапався
І не на жарт-таки, сердега, розгулявся;
То вп'ять по доброму ладу він їй казав:
«Бач, Хівре навісна, що наш горох пропав!
Бач, шкапо гаспидська, чого ти наробила!
Та ти ж мене навек оце запропастила!..»
І ще смачненьке щось збиравсь сказати він їй...
«Послухай, бовдуре,— сказала Хівря,— стій!
Уже, як бачу я, тебе не переперти:
Хто дурнем уродивсь, тому і дурнем вмерти!
Але, мовляв, іще б сюди й туди з дурним:
От горе та біда — з дурним та ще й лихим!
Казала я тобі, що як нам бог уродить,
То буде нам і всім, і злодій не зашкодить,
Аж так і є; хоч ти посіяв два мішки,
Хоч тільки хто хотів, той наші рвав стручки...
(Нехай йому в користь!), а все ж, хвалити бога,
Зібрав ти сім мішків гороху з перелога!
Де п'ють, то там і ллють; без шкоди не бува,
Аби здоровенька лиш наша голова!
Але ти хочеш, щоб не їли кози сіна
І ситі щоб були? Ой, мудрий дуже з сина!..
Ну, цур тобі та пек! роби ти, що хоти:
Ори, мели і їж... Хоч голову скрути,
Про мене!.. Я тепер і не роззявлю рота;
Та вже ж побачимо, яка твоя робота!
Та й люди ж, сіючи, хоч тратять, а орють:
То дурні, от як ти, несіяні ростуть!..
Ей, схаменешся ти, та пізно, Солопію!»
«Та вже ж, хоч схаменусь,— сказав він,— хоч посію,
Та не по-твому; зроблю, як сам умію;
Зроблю, щоб і стручка ніякий біс не вкрав».

Зробив наш Солопій, як сам здоровий знав:
Він на другу весну, плуг і ралâ забравши
І між пшеницею і житом пооравши,
Всередині горох увесь посіяв свій.
«Тепер-то,— дума наш дурненький Солопій,—
Тепер-то мій горох вже, мабуть, розцвітає!
Нехай цвіте, нехай тим часом доспіває;
Ось, я піду в жнива пшеницю й жито жать,
То часу марно щоб так-сяк не звакувать,
Скошу і свій горох, в копиці поскладаю,
То й з ним управлюся, і разом жнив не згаю».
Пішов в жнива, та ба!.. Ні зерна не застав!
Проциндрив Солопій горох і просвистав,
А за горохом в гурт — і жито, і пшеницю!
І тільки зо всього соломи взяв з копицю!
А як же це? — От так: пронюхали в селі,
Що Солопій горох посіяв на ріллі,
Між житом та поміж пшеницею своєю,—
Давай ходить в горох!.. Ходили і хіднею
Пшеницю й жито так пом'яли та стовкли,
Що сучий син, коли і місце їх найшли!..
Що ж Хівря? — Румсає!.. А що ж чинить небозі?
Як тільки ж зуздріла роззяву на порозі,
Зняла торбинки дві з рядниночки з кілка:
«А, бач, гадюко, бач?.. Ти жалував стручка,
Тепер за ту сяку нікчемну горошинку
Ти обголив мене і дрібную дитинку!
Так от якого нам ти підпустив тхора,
Що я зосталася з дітьми без сухаря!
Бач, пико гаспидська! чортівський Солоп'яго!
До чого нас довів ти, бридкий скупендяго!
Іди ж тепер відсіть!.. щоб твій і дух не пах!
Не вмів свого,— носи ж ти хліб чужий в торбах!»
Сказала... та й торби на його почіпляла
І між старців, мов пса, Солопія прогнала!

Послухайте мене ви всі, Солопії,
Що, знай, мудруєте і голови свої
Чорт батька зна над чим морочите до ката:
Як в борщ, замість курчат, нам класти кошенята,
Як груші на вербі і дулі вам ростуть,
Як їсти дасть біга, та ще й гладкими будь,
Як локшину кришить для війська із паперу,

Як квашу нам робить з чорнила і тетерю,
Як борошно молоть без жорнів,— язиком,
Як бджоли годувать без меду,— часником,
Як каву пить панам з квасолі,— з буряками,
Як ниви засівать без сім'я,— кізяками,
Як з кожного зерна сім кварт горілки гнать,
Як сіно нам пером косить, як кіньми жать,
Щоб людям і сніпка не дати на заробіток,
І пташці ні зерна погодувати діток,—
Заплюйте лиш оцю, скажені ви, бридню!
Де треба руки гріть, там треба і огню.
Та вже з вас не один орав під небесами,
А як на землю зліз, пійшов в старці з торбами!

1819

ТЮХТІЙ ТА ЧВАНЬКО

Побрехенька

Mes jours sont le tissu d'un contraste étonnant:
 Je ne vis qu'en pleurant, et je pleure en riant!
 L'amour, pour tant de cœurs l'objet de plus
 doux charmes
 Fut pour le mien la source et des maux, et des larmes!
 Pour adoucir mon sort et mes regrets cisants!
 En poussant des soupirs, j'écris des vers plaisants,
 Qu'il sont drôles, ma foi, ces destins que les nôtres!
 En voulant larmoyer je fais rire les autres! ¹

Автор «Т[юхтія] та Ч[ванька]»

Наш віршомаз Тюхтій старих людей шанує:
 Гарасько як звелів,— він так і komponує.
 Чи справжки, чи на жарт що тільки написав,
 То так на дев'ять рік те в бодню і запхав;
 А на десятий рік, як вийме й прочитає,—
 Побачить сам здоров, що там ладу біс має,
 То в грубу так-таки і впре шпаргалля все!..
 От брат його, Чванько, слабкий уже на се!
 Що начеркав, те так в друкарню і несе!
 Але громада їх однако поважає:
 Того ні сном не зна, другого не читає!
 Скажіть, будь ласкаві: хто з їх дурніший двох?
 Та глузду, гріх казати, скупенько у обох!..
 Так перший же хоч тим за працю надолужить,
 Що в дев'ять рік хоч раз теплом собі услужить;
 Другий — такий дурний, що з холоду дрижить,
 А кніжок же його з півсажня так лежить...

1819

¹ Мої дні — це тканина з чудних контрастів: я живу плачу-чи, і я плачу сміючись. Кохання — ці солодкі чари для багатьох сердець — було для мого серця джерелом болю та сліз. Щоби полегшити свою долю і свої пекучі жалі, зітхаючи, я пишу забавні вірші. Яка ж бо, справді, смішна наша доля! Бажаючи плакати, я смішу інших! (Франц.)

ДУРЕНЬ І РОЗУМНИЙ

Приказка

«На що, до халепи, той розум людям здався?» —
Раз Дурень здуру — бовть!.. Розумного питався.
«На те, — озвався сей, — коли кортить вже знать,
Щоб дурням на сей спрос *цур дурнів* відвічать».

1820

ЦІКАВИЙ І МОВЧУН

Приказка

Цікавий, Мовчуна зустрівши раз, спитав:
«Від чого голосний так дзвін той на дзвіниці?»
«Від того, що (коли не втнеш сеї дурниці)
Всередині, як ти, порожній він», — сказав.

1820

ЛІКАР І ЗДОРОВ'Я

Приказка

Йшов Лікар у село — селу на безголов'я,
А із села біжить, злякавшись, Здоров'я:
«Куди, Здоров'ячко? — пита він. — Як ся можеш?»
«Та *цур* тобі!.. я йду, куди ти не заходиш!»

1820

РИБАЛКА

Українська балада

Das Wasser rauscht, das Wasser fließt
Ein Fischer sass daran,
Sah nach dem Angel ruhevoll,
Kühl bis ans Herz hinan.

Goethe¹.

Вода шумить!.. вода гуля!..
На березі Рибалка молоденький
На поплавець глядить і примовля:
«Ловіться, рибочки, великі і маленькі!»

Що рибка смик — то серце твоє!
Серденько щось Рибалочці віщує:
Чи то тугу, чи то переполох,
Чи то коханнячко?.. не зна він,— а сумує!

Сумує він,— аж ось реве,
Аж ось гуде,— і хвиля утікає!..
Аж — гульк!.. з води Дівчинонька пливе
І косу зчісує, і брівками моргає!..

Вона й морга, вона й співа:
«Гей, гей! не надь, Рибалко молоденький,
На зрадний гак ні шуки, ні лина!..
Нащо ти нівечиш мій рід і плід любенький?»

Коли б ти знав, як Рибалка
У морі жить із рибками гарненько,
Ти б сам пірнув на дно к линам
І парубоцькеє оддав би нам серденько!

Ти ж бачиш сам,— не скажеш: ні,—
Як сонечко і місяць червоненький
Хлюпощуться у нас в воді на дні
І із води на світ виходять веселенькі!

¹ Вода шумить, вода тече, коло неї сидить Рибалка і дивиться на вудку з спокійним серцем. Гете. (Нім.)

Ти ж бачив сам, як в темну ніч
Блищать у нас зіроньки під водою;
Ходи ж до нас, покинь ти удку пріч,—
Зо мною будеш жить, як брат живе з сестрою!

Зирни сюди!.. чи се ж вода?
Се дзеркало,— глянь на свою уроду!..
Ой, я не з тим прийшла сюда,
Щоб намовлять з води на парубка невзгоду!»

Вода шумить!.. вода гуде...
І ніженьки по кісточки займає!..
Рибалка встав, Рибалка йде,
То спиниться, то вп'ять все глибшенько пірнає!..

Вона ж морга, вона й співа...
Гульк!.. приснули на синім морі скалки!..
Рибалка хлюп!.. За ним шубовсть вона!..
І більше вже ніде не бачили Рибалки!

1827.

БАТЬКО ТА СИН

Байка

«Ей, Хведьку, вчись! Ей, схаменись! —
Так панотець казав своїй дитині:—
Шануйсь, бо, далебі, колись
Т му, мну, здо, тло — спишу на спині!»
Хведько не вчивсь — і скуштував
Березової кашки,
Та вп'ять не вчивсь і пустував —
Побив шибки і пляшки;
І, щоб не скуштувать од батька різочок,
Він різку впер в огонь та й заховавсь в куток,
Аж батько за чуб — хіп! — і, не знайшовши різки,
Дрючком Хведька разів із шість оперезав!..
Тоді Хведько скрізь слізки
Так батькові сказав:
«Коли б було знаття, що гаспидська дрючина
Так дуже дошкуля, то, песька я дитина,
Коли б я так робив:
Я б впер дрючок в огонь, а різки б не палив!»

1827.

ДВІ ПТАШКИ В КЛІТЦІ

«Чого цвірінькаєш, дурний, чого голосиш?
Хіба ж ти трясці захотів?
Що заманулося, чого ти не попросиш,
Чи сім'ячка, просця, пшонця, чи то крупів,—
Всього ти в кліточці по саме нельзя маєш,
Ще й витребенькуєш, на долю нарікаєш»,—
Так в клітці підлітка корив снігир старий.
«Ой дядьку, не глузуй! — озвався молодий:—
Недарма я журюсь і слізками вмиваюсь,
Недарма я просця і сім'ячка цураюсь.
Ти рад пожорні сій, бо зріс в ній і вродився;
Я ж вільний був, тепер в неволі опинився».

1827.

РИБКА

(Басня)

В ставочку Пліточка дрібненька
Знічев'я зуздрила на удці черв'яка,
І так була раденька!
І думка то була така,

Щоб підвечірковать смачненько:

Ну, дейко! до його швиденько!

То збоку ускубне,

То спереду поцупить,

То хвостика лизне,

То знизу вп'ять підступить,

То вирне, то пірне,

То сіпне, то смикне,

Вовтузиться, ялозиться і пріє,—

Та ба!.. та ротеня таке узеньке, бач,

Що нічого не вдіє,

Хоч сядь — та й плач!

«Ой горенько мені на світоньку,— мовляє,—

За що мене так доля зневажає?

Тим пельку і живіт дала з ковальський міх,

Тим зуби, мов шпички; а нам, на глум, на сміх,

Рот шпилькою неначе простромила!..

Ой правду дядина небога говорила,

Що тільки на світі великим рибама жить!

А нам, малим, в кулак трубить!»

Так Пліточка в воді на долю нарікає,

А на гачку черв'як все хвостиком киває!..

Черв'як кива — аж ось! Зі дна

Гульк Шука!.. бовть!.. вона

За удку хіп!

А удка — сіп!..

З води шубовсть в окріп!..

«Ой лишечко! Оце ж як дядина збрехала!..» —

Із ляку Пліточка сказала.

І більш не скаржилась на долю пліточок,

За ласенький на удочці шматок:

Що бог послав,— чи то багато, чи то трошки,—

В кушир залізши, їла мовчки!

ДО ПАРХОМА

I

Aequam memento rebus in ardui
Servare mentem: non secus in bonis etc.

Horat. Lib. II. Od. 3¹.

Пархоме, в щасті не брикай!
В нудьзі притьмом не лізь до неба!
Людей питай, свій розум май!
Як не мудруй,— а вмерти треба!

Чи коротаєш вік в журбі,
Чи то, за поставцем горілки,
В шинку нарізують тобі
Цимбали, кобзи і сопілки;

Чи п'яний під тином хропеш,
Чи до господи лізеш рачки
І жінку макогоном б'єш,
Чи сам товчешся навкулачки,—

Ори і засівай лани,
Коси широкі перелого,
І грошики за баштани
Лупи — та все одкинеш ноги!

Покинеш все: стіжки й скирти,
Всі ласощі, паслін, цибулю...
Загарба інший все, а ти
З'їси за гірку працю дулю!..

Чи соцьким батько твій в селі,
Чи сам на панщині працює,—
А смерть зрівняє всіх в землі:
Ні з ким, скажена, не жартує!..

¹ Пам'ятай, що треба зберігати розум не тільки в злі, при лихих обставинах, але й в добрі. Гораций, кн. II, ода 3. Гораций — великий римський поет (65—8 рр. до н. е.).

«Чи *чіт*, чи *лишка?*...» — загука;
Ти крикнеш: «*Чіт!*...» — «Ба, брешеш, сину!» —
Озветься папюга з кутка —
Та й здупить з печі в домовину!

1827.

ЦОКОТУСІ

Вернулася ж Химка
Допрядать починка.
Ой насуче ниток,
Що буде з півміток!
Язик — веретено
І бреше скажено!
Накрутить десятки,
Витче і двадцятки;
Буде й полотенця,
Буде і ряденця!
І кождїй свашці
Спече по ковбасці!
Кого і принадить,
Кого і пригладить,
Кого і почеше,
Та бреше, та бреше!
Хоч пряжа і рветься,
Та вона сміється:
Поки клоччя стане,
Сукать не перестане.
Язик — мотовило,
Чом не крутить сміло?
Поки не одубіє,
Нехай меле й віє!

УПАДОК ВЕКА

Печально я гляжу на наше покоління.

Лермонтов

Як подивлюсь на хист теперішніх людей,
На витребеньки їх... Та що з ними мороки!..
То, далєбі, дрючок отак би і вхопив,
Та й ну їх лупцювать, замірків, на всі боки!

Яка пожива з їх?.. Як з цапа молока!..
Учора — байдики, сьогодні — перелогі;
Косить — живіт болить, жать — спека, бач, така,
До церкви! — ніс набряк, попухли литки й ноги!

І кат їх батька зна, над чим таким важким
Дихтовні животи вони понадривали?
Сказать би, не в примір, приміром би таким,
Що над горілкою — так ні! не коштували.

Та й де їм, вишкваркам, горілку ту круглять,
Як їх батьки колись та їх діди кругляли!..
Не вспіють квартою в ротах пополоскати,—
Вже й по-індичому в шинку загерготали!

З похмілля нудяться, їдять за горобця,
Об Сємені дрижать, об Пєтрі — зранку мліють,
А схопить тряся: «Гвалт!.. покличте панотця —
Хай сповіда!..» Притьмом кофаять і дубіють!

Та й без пропасниці — не скільки з їх добра,
І кращих не в примір кладуть у домовині!
Худобоньки — дасть біг!.. ні хати, ні двора,
В великдень—без штанів, в різдво—в старій свитині!

Та ще й яка на їх одежина стирчить!..
Як звізди на небі — на латці латка сяє;
Сорочка — решето, очкур пірнув в живіт,
Манаття з-під матні, мов злодій, виглядає.

І що за пляшкою придбали їх батьки,—
Вони потверезу протринькали і натще;
Не з'їли, не спили, та все, небораки,
На змари дивлячись, здихають важче й важче!

Ледачий з їх москаль та й миршавий козак!
Чи трапиться стрілять...— пшик порох на пановці!..
Уже й злякалися! беркиць... об землю ряк!
«Хто в бога вірує,— кричать,— рятуйте, хлопці!»

І все обридло їм, і все їм не в користь;
Тут не вередить їм, а там друге завадить;
Полизкають борщу, ковтнуть галушок з шість,
Уже й кородяться, що й бабка не порадить.

І марно як жили, так марно і помруть,
Як ті на яблуні червиві скороспілки,
Що рано відцвіли та рано й опадуть,
Ніхто по їх душі та й не лизне горілки!

І років через сто на цвинтар прийде внук,
Де грішні кості їх в одну копицю сперли,
Поверне череп їх, та в лоб ногою стук,
Та й скаже: «Як жили, так дурнями і вмерли!»

ЛЕВКО
БОРОВИКОВСЬКИЙ

БАЛАДИ, ПІСНІ, ДУМИ

МОЛОДИЦЯ

Легенда

Уривок

Improbe amor, quid non mortalia
pectora cogis?

Virgil., Aen., IV¹

Ватагами ходили хмари,
Між ними молодик блукав;
Вітри в очеретах бурхали
І Псьол стогнав і клекотав.

Шуміли верби... рвалось листя;
Гули вітри попід мостом...
На пні сиділа молодиця,
Підперши щоку кулаком:

«Повій, вітре, повій, буйний,
Повій з того краю,
Де живе моє серденько,
Де милий витає.

Принесись хоч слово рідне
Буйними вітрами:
Як ти там в чужій сторонці
Живеш з москалями?»

Ти покинув на родині
Мене сиротою;
Я спізналась, я зріднилась
З долею лихою!

¹ Надмірна любов, до чого тільки ти не призводиш смертне серце? Вергілій; «Енеїда», IV, 412. Вергілій — великий римський поет (70—19 рр. до н. е.). В епічній поемі «Енеїда» розповідається про мандрівки й війни троянця Енея, міфічного предка імператора Августа, за часів якого жив Вергілій.

Понеси, сердита хвиле,
Сльози на чужбину:
Нехай скажуть там про мене —
Я в недолі згину!..

Змандрував!.. Забув! Покинув!
Де ж знайшов другуго?
Сирота — одна без тебе
Горе я горюю!..

Як же жить? Де ж серце діти?
З ким ним поділюся?
Де ж тепер я, мій миленький,
В світоньку дінуся?!

Розступись вода, — в тобі я
Погублю все горе...
Ох, мій милий, ох, мій милий!..
Доле моя, доле!..»

Вода реве, вона блідніє;
Волосся дибом піднялось;
Псьол гоготить, вихрить, дуріє...
«Прощай!.. ти мій...» — і вниз шубовсь!

Заклекотала хвиля в Псьолі,
Клубками піна надулась;
Озався голос на подолі,
І ліс, очнувшись, захитавсь.

Ватагами ходили хмари,
Між ними молодик блукав;
Вітри в очеретах бурхали
І Псьол стогнав і клекотав.

ПОДРАЖАНІЄ ГОРАЦІЮ

Beatus ille... ets.
*Epod. Car. II*¹.

Щасливий в світі той, хто так уміє жить,
Як наші прадіди живали:
Волами рідними дідівський степ кроїть,
Довги затилка не згинали.
Не кличе барабан впівніч на розбиття,
На море човна не спускає,
Не тягне брата в суд, чуприною сміття
З порогів панських не змітає.
А хто на хуторі розсаджує садок,
Дорідні вишеньки кохає,
І ножиком кривим до яблуньок, грушок,
Спиливши, різочки щепляє;
Розлігшись на траві, в сопілочку сурмить
І за волами наглядає;
Або із сцільників в лип'янку мед сочить,
З овечок вовницю зстригає;
Або, як блідну показе осінь твар
І спіла овощ пожовтіє,
Він трусить яблука і сушить на узвар,
Та на зиму озиме сіє;
Або, розлігшись, спить під дубом на траві;
Під боком річечка лепече,
В леваді пісеньок співають косарі,
І соловеєчко шебече;
Або, як під різдво притрусить землю сніг,
Річки морозець постинає,
Зібравши парубків, за пояс взявши ріг,
З собаками вовків ганяє;
Або, розкинувши зрадливі тенета,
Кругом проліска обставляє,
А там з усіх країв кричать: «Га-ту! Га-та!»
І заєць в сітку застряває...

¹ «Блаженні ті... і т. д.» — перші слова вірша Горация «Хвала сільському життю».

І на ніч для зайців він сітку заставля
 (І все сусідові без шкоди)...
А блисне зірочка — він з добиччю чвала
 До жінки, діток, до господи.
Він тільки що на двір, а жінка на поріг —
 Його із радошчу вітає.
Вечеря на столі,— а дівтора, як рій
 На матку, батька обсідає.
Як смачно на печі, забравшись на черінь,
 Після охоти відпочине!
Як завтра весело покине свій курінь
 І знову до роботи кине!..

1828

МАРУСЯ

Балада

З вечора під новий год
Дівчата гадали:
Вибігали в огород,
В вікна підслухали,
З тіста бгали шишечки,
Оливо топили,
Слухали собак, в пустки
Опівніч вихрили;
Віск топили на жарку
І з водою в черепку
Долю виливали;
Бігали на шлях вони,
З приказками в комини
Суджених питали.

Темно. Місяць над ліском
В хмари завернувся...
Пригорнувшись, під вікном
Рюмала Маруся.
«Ти ж, сестрице, ти чого
З нами не гадаєш?
Під віконечком кого,
Відкіль виглядаєш?..
Встань, голубко, не журись,
Вийди з хати — подивись,
Де каганчик світить —
Відтіль буде милий твій...
Під віконечком постій —
Слухай, хто одвітить...

«Ох, сестриці, як мені
З вами ворожити;
В дальній милий стороні,
Як без його жити!
Год минув — а все не чуть
Де, чи жив мій милий?
Дні, неділеньки пливуть —
Світ гіркий, остий!

Слова, вісточки нема;
А без любого сама
Горе я горюю!
Де ж мені його найти,
Що робить, куди піти,
Де я помандрую?»

В хаті каганець блищить;
Жар під піччю тліє;
Повна мисочка стоїть —
Віск Маруся гріє.
Ну, Марусю, загадай,
Віск на воду вилий;
Що там вилеться — пізнай,
Як живе твій милий,
Чи живе він, чи мертвець...
Чи з тобою під вінець
Піде з старостами:
Зв'яжуть руки рушником,
Коло столика кругом
Обведуть з свічками...

Віск шкварчить — а в серці тьох!
К печі підбігає.
Ухватила черепок —
В воду виливає...
Тихо в хаті: під кутком
Раз цвіркун цвірінькнув;
Північ: тричі під вікном
Півень кукурікнув;
А Марусенька дрожить:
Страшно, страшно ворожить,
Труситься небога;
Слуха — мов що в хату йде,
Мов балака, мов гуде...
Рипнуло в порога...

Що ж Маруся? На воді
Плитка воску плава,
І дівчинонька тоді
На ній прочитала:
Домовина, хрест, свічки,
Заступ, дві лопати,

Пояс, яма, рушники,
Мари, склеп дощатий...
«Горє! Милій мій мертвець!»
Загасила каганець —
Дівка лихо чує...
Сіла, бідна, у вікна,
Серце б'ється, серце зна,
Серце щось віщує...

Цс! Під хатою скриплять
Санки на причілку
В двір, бояри гомонять —
Ідуть сватать дівку.
Тихо дверчики скриплять,
Молодий уходить:
«Піп нас жде, свічки горять
(Дівчині говорить),
В церкві вже ревуть дяки,
Ждуть світилки, ждуть дружки,
Ждуть хустки весільні».
За вгородом санки ждуть,
Коні-змії з серця рвуть
Поводи ремінні.

Сіли в санки, коні мчать,
Аж іскрять ногами,
Полозочки аж шумлять,
Сніг летить клочками;
Ззаду так як дим курить,
Степ кругом синіє;
Місяць із-за хмар блищить —
Тільки-тільки мріє.
Серце в дівчини дрожить:
«Що ж мій молодий мовчить?
Забалакай, милій!»
Ні півслова, все мовчить
І накупившись сидить
Так, як глина, білий.

Коні по полю летять;
З поля вітер віє;
А на відшиб — гін за п'ять
Церква бовваніє;

Двері вихор відхилив:
Люди в церкві; тліють
Ставники і від кадил
Тільки-тільки мріють.
Серед церкви чорний гріб,
І над ним співає піп:
«Буде вічна пам'ять!»
Гірше дівчина дрожить;
Коні мимо; все мовчить
Блідий милий в снях.

Завірюха піднялась;
Рветься сніг клочками;
Чорний ворон раз у раз
Кряче над санками:
Чорний ворон не добро
Дівчині віщує!
Лихо в душу залягло,
Лихо серце чує.
На полі огонь блищить:
Між заметами стоїть
Хутірок чималий.
Коні швидше понесли,
Дим ногами підняли,
К хутору примчали.

Прилетіли до дверей,
Зупинились, стали.
Коні, санки, молодий,
Як у воду впали!
Сипле сніг як з рукава,
Крутить завірюха;
В полі вітер завива,
Надуває фуга...
Йй вернуться? Шлях пропав!
От каганчик заблищав,—
І, перехрестившись,
Двері тихо відвела,
Поподумала, ввійшла,
Богу помолившись.

Що ж найшла? Мертвець лежить:
В головах у тіла

Свічка воскова горить,—
Дівка обімліла!
Перед мертвим на столі
Образ — божа мати...
Страшно в хаті быть самій,
Страшно кидать хати!
В полі вітер все свистить...
Дівка блідная стоїть,—
Богу помолилась.
Страшно підійти к столу,—
Перед припічком в углу
Тихо прислонилась.

Вітер стихнув, все мовчить,
Буря утихає.
Свічка тільки що блищить —
Свічка догорає.
Темно в полі: в хутірку
Змовкло, заніміло;
Сумно в хаті... цс!.. в кутку
Щось залопотіло,—
Мовби вітер зашумів,—
Глядь — із покуття злетів
Голубок біленький,
Крилечками замахав,
Дівчині на груди пав,
Пригорнувсь легенько.

Змовкло вп'ять усе кругом...
Блідная Маруся
Глядь — під білим полотном
Мертвий повернувся...
Впало полотно, мертвець
(Твар — темніша ночі)
Звівся, на лобі вінець,
Відімкнулись очі...
Хоче ноги розвести,
Хоче мертвий розплести —
Руки омертвілі.
А Марусенька?—
Дрижить
Лихо близьке, а не спить
Голубок біленький.

Стрепенувся, розвернув
Криличка легенько,
К мертвому на стіл порхнув —
Сів на нім тихенько;
Застогнав, заскреготав
Білими зубами,
На Марусю загарчав
Тихими словами.
Знову мертвий побліднів,
З столу голуб ізлетів —
Дівка пригляділась:
Хто ж? О боже мій святий!
То Марусин молодий...
Ох! — і пробудилась.

Де ж? — На лаві, у вікна,
В хаті, де гадала,
Де, задумавшись, вона
Вчора задрімала.
День сіріє; за ліском
Жовтий місяць зникнув;
Тричі ранній під вікном
Півень кукурікнув,
А Маруся не встає —
Їй покою не дає
Сон: щось серце чує...
«Ох, чого ж то ждять мені:
Жив мій милий чи в землі,
Що мій сон віщує?»

Так як вкопана сидить
Під вікном небога
І в кватирочку глядить
В поле, де дорога;
Скрізь сідий туман наліг
На широке поле;
А в садочку іній ліг
На дерев'я голе...
Коні через мерзлий сніг
Санки мчать з-під кінських ніг
Дим піднявся білий;
Їдуть, їдуть до воріт;
В санках парубок сидить.
Хто? — Марусин милий!

Що ж, Марусенько, твій сон?
Суджений з тобою!
Із далеких він сторон
З серцем і любов'ю
До дівчини прилетів,—
Піп вас обвінчає.
Вибирайте старостів,
Хай музика грає.
Русу косу розплітай,
Хусточки заготовляй,
Під вінець ідіте!
Заготовте рушники,
Заспівають вам дяки
В церкві «многа літа!»

1829

ДВА ВОРОНИ

Ворон к ворону летить,
Ворон ворону кричить:
«Де б нам, вороне, поснідать?
Як би нам про те розвідать?»

«Єсть! Лети за мною вслід —
Буде снідання й обід:
В чистім полі кущ рокити,
Під кущем козак убитий.

Хто й за що убив його —
Тільки сокіл зна того,
Та кобилка вороная,
Та козачка молодая.

З поля сокіл улетів,
На кобилку ворог сів;
А козачка жде милого,
Не убитого, живого».

АКЕРМАНСЬКІ СТЕПИ

Наплив я на розліг сухого океану,
Ниряє в зіллі віз, і, мов між хвиль човнок,
Пливе між пойних лук по килиму квіток;
Минаю острови зелені я бур'яну.

Смеркає вже; нігде ні шляху, ні кургану;
Шукаю шляхових на небі я зірок,
Гень, блись! Чи хмара то? то зіроньки світок?
Ні, то синіє Дністр — то світло Акерману.

Пождім... Як тихо все! Я чую журавлів;
А їх ключа б не вздрів бачніший з соколів.
Я чую, як в траві метелик колихнеться,
Як гадина слизька до зілля доторкнеться.

В тиші сій слухаю так пильно, занімів,
Що з родини б чув гук. Ніхто не одкликнеться!

ЛЕДАЩО

Балада

Зле подумай — то лукавий
Мов за руку поведе.

Недалеко від Полтави,
Де широкими гіллями
Ліс над Ворсклою гуде,—
З предка, з діда хуторами
Незавидний жив козак:
Сотник-предок на полях,
З яструбами-козаками,
Із вильотами, усами,
Сіяв ляха по степах:
Шаблю — кістка вищербляла.
Шапка — маком розцвітала.
Коник — соколом літав...
А у внука над стіною
Шабля вищербилась ржою,
Кінь на стійлі задрімав,
Замість шаблі та рушниці
Брязка чарка по полиці,
Ляха в пляшці воював.
Те, що предки потом збили,
Скарб, худобу накопили,—
Все козак прогайнував.
Сіли злидні хуторами,
А наслідничок — руками
Кішці й хвіст не зав'язав...
Що ж задумав? Він душею —
І без праці, без трудів
Поеднать схотів чортів;
І північною добою
Із руки своєю кров'ю
Лист лукавим написав
І зжидав гостей на лаві
(Зле задумав — а лукавий
Мов над шиєю стояв).
Жде та жде їх...

Під полою

Поле й ліс приспала ніч;
Вже понурою порою
Півень проспівав північ;
Світло в небі догоряло;
Все, як в кладбищі, мовчало —
Не шархне на гілці лист...
К світу — вихрі закрутили,
Писк піднявши, пси завили.
Бризки, регіт, гомін, свист!
Вся земля заколихалась,
Стая пугачів зібралась
На оселях в хуторах,
На воротях, на тинах...
Чорт із двірнею своєю
Вперся в хату — за душею —
І, як в бурю грім, гримить:
«Ти бажав на душу свата? —
Я твій сват! Та людська хата
Не для нас...— Чорти! Беріть!
Будем в пеклі душу гріть!..
Із громовими словами
Двірня, в пір'ї, в ковтунах,
Ланцюгами, кайданами
На руках і на ногах,—
Козака кругом вмотали,
Як листок, козак трусивсь!
(Чорт на страхи не дививсь.)
Грім креснув, і дощ полився...
В ад тягли... Козак моливсь...
І аж в пеклі б опинився —
Якби не... не пробудивсь.

БАНДУРИСТ

На дереві жовкне по осені лист...
Свій вік переживши, сідий бандурист
 Під віконню пісні співає.
Біжить чередою за ним дівтора,
 Сідого проводить з двора до двора,
 А дід на бандуру їм грає:
Під звонкії струни гетьмани встають,
І прадіди в струнах бандури живуть,
 І дишуть холодні могили:
Бринчать,— як козаки боролись з врагом...
І як під широким московським орлом
 Козаки нагрілись, спочили.—
Ті давні набіги, ті давні борби
Остались у головах старців сідих —
 Там дідівська давність схована...
Дід стріть бандуру; пробіг по струнах —
І струни говорять в костистих руках,—
 І старець співа про Богдана:

«Обріс мохом сірий камінь, в полі лежачи,
Зажурились козаченьки, дома сидячи.
 Дім — пан робочому;
 Козакові охочому —
 В полі погулять! (2 рази)

Закрякали ворононьки над Батурином,
Ідуть козаки на радоньку
з паном гетьманом.
 Кра! Кра! — з сього краю
 Козак піде по Дунаю —
 Будем проводжать! (2 рази)

Розпустилися парості в ясної зорі,
Затрубили в жерстяний ріг
в гетьманським дворі.
 Блись! Блись! — зірка встала,
 Світлий волос розчесала:
 Мирові — не будь! (2 рази)

Заіржали кониченьки у ясел стоя,
Зготовлена козаками дорожня зброя.
Спис, шабля гостренькая,
І рушниця цілкеньяя.
І козацький кнут. (2 рази)

Задзвонили в Батурині у великий дзвін:
Прощається із Богданом ввесь
гетьманський двір.
Йде рада за гетьманом
За Богданом добрим паном
В поход проводжать. (2 рази)

Закричали сірі гуси, в вирій летючи:
Заспівали козаченьки, в похід ідучи,—
Крик! Свист! Музика грає;
В вітрі короговця має;
Коники іржать. (2 рази)

Кругом поле широкее рястом зацвіло:
Не ряст — військо гетьманськеє у поход
вийшло.
Під ним земля дрижить;
Курява стовпом стоїть
Хмари вслід ідуть. (2 рази)

Попереду сам Богданко конем виграє;
Він до синього до моря степом прямує —
Ідуть моря оглядати,
Жупанів набирати,
Грошей нагрібать! (2 рази)

Тричі місяць роги зводив, тричі полоскавсь:
З козаками додомоньку гетьман не вертавсь.
Батурин снігом вкрився;
Десь Богданко забарився —
Додому нема. (2 рази)

На четвертий жерстяний ріг в полі заревів:
То Богданко із походу веде козаків —
Звісивши головоньку,
Ідуть коні додомоньку,
Козак утомивсь. (2 рази)

Віталися козаченьки дома з батьками;
А на дворі на гетьманським музики грали;
Козаки сходилися,
Сріблом, золотом ділилися,
Пили, гуляли. (2 рази)

Після зими й негодоньки зацвіли садки;
Після війни — відпочили дома козаки.
Козак світом мутить;
Дома п'є та уся крутить —
Та все не гуля!» (2 рази)

1830

ЖУРБА

Горе ж тому кораблеві,
Та у море занесеному,
Горе тому сиротині,
Від родини відлученому!
Куди війне буйний вітер —
Корабль в хвилях потопається.
Куди гляне сиротина —
Слізеньками обливається!
Ніхто з моря кораблика
До берега не привертає;
Ніхто в горі сирітоньки
До серденька не пригортає.

Горе ж мені на чужині,
Ніхто мною не кохається;
Чи заболить головонька —
Ніхто мене й не питається!
Лягла журба на серденько
Так, як камінь на могилоньку.
Схилилася головонька,
Як маківка на билиноньку...
Коли б мені на чужині
Крильця дав соловеечко —
Знявсь та полетів би я,
Куди рветься моє сердечко!
Коли б мені на чужині
Родинонька та далекая —
Велась моя б розмовонька,
Веселая та легенькая...
Лети, сизий голубоньку,
Де рід мене сподівається,
Скажи моїй родиноньці —
Я за нею убиваюся!

КОЗАК

Наслідування народної пісні

Не стаями ворон літає в полях,
Не хліб сарана витинає,
Не дикий татарин, не зрадливий лях,
Не ворог-москаль набігає,—
То турок, то нехрист з-за моря летить
І коней в Дунаї купає;
Йде в город — в чумі мов весь город лежить,
Селом — і село западає.
Він хоче весь світ під коліно зломить,
Побить, потопить у Дунаї...
Нехай лиш виводить на поле шайки,
Поміряємсь силами в полі!
Уже ж не без бога християнські полки
І вольний козак не без долі.

Широкою гриву на вітер пускай,
Неси мене, коню, за бистрий Дунай!

Неси мене, коню,— заграй під сідлом,
За мною ніхто не жаліє.
Ніхто не заплаче, ніхто з козаком
Туги по степу не розсіє.
Чужий мені край свій, чужий мені світ,
За мною сім'я не заніє,—
Хіба тільки пес мій, оставшись в воріт,
Голодний, як рідний, завіє!

За море, за море,— вітри спереджай,
Неси мене, коню, за синій Дунай!

Не треба на полі вожатого нам;
Вожатий нам — звізди; за мною
Товариші — хмари; а буйним вітрам
Дорогу дамо за собою.
За синій Дунай — по степах розгуляй;
Нам поле трави не закриє...
Постіль мені буде — широкі поля;
А чорная хмара покриє...

Умиюсь — дощами; утрусь — чапраком;
А вичеше — терен колючий,
А висушить — сонце; в степу під дубком
Напоїть рівчак говорючий...
Не ніживсь я зроду у неньки колін,
В постелі впівдня не валявся,
Мене не лякали ні буря, ні грім,
З баталії в ліс не ховався.
В татарина коней в полях віднімав,
Як пух розвівалися ляхи;
Я забраним сріблом коня убирав
В їх сідла, в їх китиці, бляхи...

Під турка, мій коню,— і время не гай —
Неси, де глибокий розлився Дунай!
Не гай мене, коню, бо турок не жде,
Бо турок все палить, плюндрує;
Там слід вигоряє, де з ордами йде,—
Він дума, що світ завоює.
Розсію, розвію я сам ворогів,
В Дунайській їх витоплю хвилі,
А сам відпочину посеред степів,
З конем на високій могилі...
А може, поляжу й сам серед степів
З тобою, ти, вірний мій коню?
Широким я тілом згодую орлів,
А кровію моря доповню;
Курчавим я чубом поля застелю,
Дам зброю я краю чужому,
А білії кості в свій край відішлю —
Дунай занесе їх додому.

Прощай же, отчизно, ти, рідний мій край!
Неси мене, коню, за бистрий Дунай!

[1831]

ЧАРІВНИЦЯ

Балада українська

Присвячується братові Івану

Hanc ego de caelo ducentem sidera vidi,
Fluminis haec rapidi carmine vertit iter;
Haec cantu finditque solum Manesque sepulcros,
Elicit et tepido devocat ossa rogo.

Tibullius 1, 2, 43—46¹.

1

Понад гаєм, над водою
Стеляться тумани;
Стоять в шатрах над річкою
Волохи-цигани;
А між тими циганами
Циганка-ворожка,
Та до тої циганочки
Втоптана дорожка.
Туди ходять в темний вечір
Молоді дівчата
З хлібом-сіллю до ворожки
Суджених питати:
Питаються циганочки,
Де зілля копати,
Питаються, як тим зіллям
Хлопців чарувати.

2

Пливе тихо над водою
Місяць молоденький:
Вподобався дівчиноньці
Козак молоденький.

¹ Її я бачив, як вона з неба знімає зірки,
Вона чарами повертає шлях бистрої річки,
Вона чарами розколює землю і з могил визиває духи
Та зводить кості з вогнища.

Із вірша римського поета Тібулла (54—19 рр. до н. е.).

Та не знала Марусенька,
Як причарувати,
Та побігла в темний вечір
Ворожки питати.

3

Понад гаєм, понад полем
Туман налягає;
В однім шатрі циганочка
Огонь розкладає
Та до огню приставила
Рівні два горщечки:
В однім горшку зілля варить,
В другому — клочечки.
Під горшками на прутині
Дві жаби печуться,
Стоїть з нею, як плат блідна,
Дівчина Маруся.
Звела з неба вороженька
Дві ясні зірки,
Ворожила, примовляла
Кругом коло дівки,
Розірвала сухі жаби,
Зілля відцїдила —
Молодую дівчиноньку
Чарувати вчила;
Дала дівці піску в жменю,
Вузлик жаби й зілля:
«Буде тобі, моя доню,
Бажане весілля».

4

«Не ходи, Грицю, на ту улицю!
Бо на тій улиці — дівки чарівниці:
Одна дівчина чорнобривая —
То чарівниця справедливая;
Друга дівчина чарів не знала —
То ж тая Гриця причарувала».
Тільки Гриця із парубків
Маруся любила.
Тільки Грицю по серденьку
Маруся не мила.

Тікай, Грицю, Марусеньки,
Бо в тебе влюбилаь,
Бо не дурно Марусенька
Ворожити вчилась...

5

Пливе місяць молоденький,
Розігнувши роги.
Марусенька, в місяць глядя,
Стоїть край дороги.
Та вийняла з-за пазухи
Циганчині чари,
Та скликала річчю-словом
Із трьох країв хмари:
«Всі хмарочки докупочки,
А місяць угору!
Сюди йтиме мій миленький
З вулиці додому...»
Та врзала русу косу,
Та в клубочок збила,
Зняла перстень із рученьки,
Сю річ говорила:
«Місяць на небі,
Камінь на землі,
Риба в морі,
Звір у полі,
Грицько піде додому,—
А я по сліду йому:
Коли вони зійдуться пити, гуляти —
Тоді нас будуть злі люди розлучати!»
Тричі, стоя, Марусенька
Сю річ промовляла,
Тричі звела дві зірочки
Й косу розплітала...
Далі взяла коло чарів
Перстень положила,
Та й побігла додомоньку —
Щоб мати не била.

«Ой бачиться — наплачеться,
 Самі сльози ллються:
 Від милого сватів нема,
 Від нелюба шлються!» —
 Так темненькими ночами
 Маруся співала,
 Поки в циганки-ворожки
 Чар не добувала.
 Тепер місяць ще не сповнивсь —
 (І люди не знали),
 Як від Гриця до Марусі
 Старостів прислали.
 Через тиждень в молоді
 Музики заграли,
 І в неділю на весіллі
 Свати заспівали:
 «Ой ти, душенько,
 Наша Марусенько!
 Відсунь віконце,
 Подивись на сонце:
 Чи високо сонечко на небі?
 Чи багато боярів на землі?
 Чи хороший молодий на колір? У-у-у!»
 Ой брат сестру виряджа:
 «Оце тобі, сестро, дорога,
 Їдь же ти до свекра здорова!
 Та будь же ти здорова, як вода,
 Та будь же ти багата, як земля!»

Чого ж тому молодому
 Весілля не мило?
 Чого йому Марусенька
 Так швидко остила?
 Повісив він головоньку,
 Як листочок в'ялий:
 Нудно йому на серденьку,
 Очі повпадали...
 Питається чоловіка
 Марусенька тихо:

«Відкіль тобі журба твоя?
Відкіль твоє лихо?
А чи пісні, вечорниці
Ізбавили груди?
А чи твою головоньку
Наврочили люди?» —
«Ох, не пісні, не уроки —
Журба мене з'їла!
Чомусь мені, голубочко,
Женитьба не мила...
Оцеї мене перстень із'їв!
З вечорниць ідучи,
На дорозі із сим перснем
Узличок налучив!
Я узличок, розв'язавши,
На шляху покинув;
Перстень взяв собі на палець —
І з тої години
Світ немилый, ніч безсонна,
В'яну — як билина!..»

8

Тече річка вік із віка,
Та води не спали,
А Гриценька в дві неділі
В душині сховали...
Овдовіла Марусенька —
Сама захворала
Й до своєї могилоньки
Чари проклинала...
Коли б була Марусенька
Циганки не знала,
Коли б була та ворожка
З чарами пропала!
То ти б була, Марусенько,
Гриця не згубила,
То ти б була, Марусенько,
Й сама була жива:
Бо чарами верховодить
Нечистая сила.

1831

РИБАЛКА

Після бурі дівчинонька
З Дону воду брала.
«Чиє хвиля веселечко
К берегу примчала?»

Чи не того рибалоньки,
Що вірно кохала,
Що від нього до зіроньки
Ніченюк не спала?..»

Пливе човен — та вже його
Вода затопляє;
Та на човні знакового
Рибалки немає.

Буйний вітер з дальніх сторін
Хвилю наганяє;
Понад Доном чорний ворон
Кряче й промовляє:

Ой покинув рибалонька
Човник і весельце,
Та затопив у Донові
Вірненькеє серце.

Ой утопив рибалонька
Та й мовив річима:
«Пливи, човне й веселонько,—
Де вірна дівчина!»

Нехай човен мені буде
Замість домовини;
Хай весло поставлять люде
Хрестом на могилі!»

ДНІПР

Над дніпровськими лісами
Ніч шатром розіп'ялась;
Дніпр з крутими берегами
Ніччю дужче розігравсь.
Понад берегом мохнатим
Сосни почали дрімати
Під пісні свого Дніпра.
Так над колискою мати
Спать дитину присипля...
Тихо! Сумно! Тільки часом
В пущі пугач закричить,
Тільки хвиля викрутасом
Плеще... й місяць четверить...
Місяць плава над лісами,
В куренях у рибаків
Вже давно нема огнів,
І святими ліхтарями —
Небо жевріє звіздами...
Дніпре, прадіду віків!
Срібним плеском хвиль глибоких
Розкажи мені дідів
Казку добристей високих;
Розгласи в далекий край
Славу давнюю України,
І князів святії тайни
Перед світом не скривай!..

ЗИМНІЙ ВЕЧІР

З Пушкіна

Буря в хмари небо криє,
Сипле сніг як з рукава,
То звірюкою завие,
То застогне, як сова;
То, солону закрутивши,
Попід стріхою шумить,
То в вікно, мов припізнівшись.
Подорожній торготить.

Вся примолкла наша хатка,
Тихо в хаті і темно;
Що ж на лавці паніматка
Зажурилась під вікном?
Чи підслухуєш, як свище,
Віє вітер і шумить,
Чи як дзигною на днищі
Веретенечко дзижчить?

Вип'єм, добра паніматко,
Ну, по одній наливай!
Вип'єм з горя! Де ж кухлятко?
З веретеном не дрімай!
Заспівай, «як мати сина
Виганяла до Орди,
Як до зірочки дівчина
Неньці принесла води».

Буря в хмари небо криє,
Сипле сніг як з рукава,
То звірюкою завие,
То застогне, як сова...
Вип'єм, добра паніматко,
Ну, по одній наливай!
Вип'єм з горя! Де ж кухлятко?
З веретеном не дрімай!

ЧОРНОМОРЕЦЬ

То не сірий туман
З Чорномор'я підняв —
Піднімаються гуси то сірії;
То не хмару снігів
Буйний вітер навів —
Піднімаються лебеді білії.

Кричать гуси: «Гел! гел!..
А за ними орел
Іспускається з хмари високої:
«Не тікайте вгорі,
Гуси сірі мої!
Підождіте орла, мої любії!

Я не бити лечу —
Розпитати хочу:
Чи не бачили ясного сокола?
Чи не стрітили ви
Богатир-голови,
З Чорноморії доброго молодця?» —

«Коло моря убит
Чорноморець лежить!
Його ручки лежать на три штученьки.
Його ніжки на згляд
Край дороги лежать;
Крізь реберця — трава пробивається.

Серед степу того
Ніхто к тілу його
Із живої душі не ласкається.
Тільки ластівки три,
З-під сідої гори,
Пригортаються; першая ластівка —

Мати рідна рида;
А другая — сестра;
Третя ластівка — жінка покійного.

Де матуся рида —
Там кривава ріка
Протікає до моря глибокого;

Де рідненька сестра —
То вже річка пройшла
І просохла, не влившись до моря;
А де жінка була —
І росиці нема,
І зав'яла трава край покійного».

БАЙКИ Й ПРИБАЮТКИ

ДО ДІТЕЙ

Гей, діти-мотилята!
А годі вам цяцьками грать,
М'яч бить, метелика ганять:
Я байку розкажу — послухайте, хлоп'ята!

На якого ви ката
З книжками носитеся в руках?
Сідайте лишень на лавках:
Я байку розкажу — послухайте, хлоп'ята!

Веселі небожата!
Чи не обридло бігати вам
І по горам, і по долам? —
Я байку розкажу — послухайте, хлоп'ята!

БАЙКИ ТА ДЯК І ПЕТРУСЬ

Дяк

Петрусю! Кинь байки,— з байками не здобруеш! —
Учи свій стих, а то субітки покуштуеш!

Петрусь

Який з байок тих прок, панотче? —
А байка всякого, хто прочитати схоче,
І поскубе, і залоскоче.

БАГАТИЙ, БІДНИЙ

У Прокопа обід, у Прокопа хрестини,
У Прокопа бенкет, весілля, іменини;
Зате ж у Прокопа куми і побратими,
І всякий Прокопові сват,
І всякий Прокопові брат,
За Прокопа усякий рад
І в воду, і в огонь скакати!..

Аж глядь —

У Прокопа пожар, все в Прокопа згоріло,
Насилу виніс сам з огню з душею тіло!..

Що ж, рідні та куми

В пожежі помогли?

Не дуже: родичі його й не пізнавали,—

До Прокопа й стежки в бур'ян позаростали!

Недаром люди гомонять:

Поки багат,

То поти й сват.

ЩУКА Й ПЛІТОЧКА

Край річки, ставши на плотину,

Рибалка удочку закинув,

Наткнувши на гачок

Чималий черв'ячок.

Маленька Пліточка крізь сльози жалкувала,

Що із гачка,

За малим ростом, черв'ячка,

Бідняжка, не дістала...

Де Щука не візьмись — хватъ зразу черв'ячок!

Рибалка нею борщ затовк...

*

Пропала Щука, бо великою була;

А Пліточка жива — бо Пліточка мала.

МЕТЕЛИК

Загруз з волами віз. Втомившись, воли
В багні лягли,
Втомивши й мужика-небога.
На возі сидячи, Метелик розсудив,
Що він з снопами віз в болоті погрузив —
Ізнявся й полетів, сказавши: «Ідьте з богом!»

ГОЛОВА

У Йванів огород понадилась корова Петрова.
Іван, подумавши, у хлів її загнав,
Убив і обідрав,
А шкуру Голові подарував.
Петро та Голові позов подав на Йвана Буяна.

А Голова тер лоб, подумав і рішив:
«Петрові в другий раз корови не пускати
(Коли-то буде другу мати)
Іванів двір топтати:
А за труди, що Йван корову облупив,
Петро щоб гроші заплатив».

*

Крий боже в нашому селі
Такому бути Голові.

ГУСИ

Гусей у кучу закидали,
А Гуси з радощів сичали й гелкотали:
«Насилу, — кажуть, — нас взялися шанувать,
І вдоволь годувать!»
Підгодувавши їх чи дві, чи три неділі —
Порізали й поїли.

СВІЙ ДІМ — СВОЯ ВОЛЯ

Хомиха чоловіка била;
Не на лихо ж Хому Хомиха вчила!
Хома Постіл
Від жінки заховався під піл.
І, в три погібелі звернувшись, трусився,
І плакав, і просився...
Хомиха з рогачем присікалась:— «Вилазь!
Вилазь, личино зла!..» Хома в куточку бгавсь
І, плачучи, озвався:
«Не вилізу! Тобі я потурати годі:
Я господин в своїй господі!»

ПЕРО Й КАЛАМАР

Раз Каламар з Пером сердито спорить став,
Хто книжечку нову із них скомпонував?
Почувши, зо сміху хазяїн як не вмер:
Багато єсть таких Каламарів і Пер!

БУШЛЯ

Ласуха Бушля до Рибок,
Стара, підстрелена, крива і одноока,
Не здужала бродить глибоко
За Рибами в ставок.
Лукава й здумала: дай, каже, попитаю
Та Рибок налякаю.
От стала говорить до Риб: «Від рибалок
Я чула, що хочять весь іспустить ставок,
Щоб, не бродивши в воду,
Забрать всю риб'ячу породу».
А Риби в плач! Давай її просить,
Щоб їх переносить
В другий ставок!
А Бушлі й на руку ковінечка! Таскала
Дурних Рибок — та все глитала!
Поїла Бушля всіх,— у горлі рак застряв
І Бушлю доконав.

КРИКУН

«Таки ми витягли!»— сказав Комар Волам,
Що витягли вози з багна з снопами...

*

Буває так між нами:
Хто робить — той мовчить, а вірять Крикунам.

МІШОК З ГРІШМИ

Голодний у степу знайшов Мішок з шагами.
Узяв — і кинув геть:—«Я думав — з сухарями!»

РІВЧАК І РІЧКА

Розпінився Рівчак весною в половодді,
Сміявсь над Річкою, що потиху текла.
На літо — Річка все в одній тече поводі,
А в Рівчаку — й земля засхла.

*

За Річку я сказав би Рівчаку дурному:
Хто добре робить — той не хвалиться нікому.

СУД

Петро у Хведора кобили позичав
І, їдучи у ліс, заїхав до Одарки, шинкарки,
Та, грішний, після чарки
Кобилі хвіст при рипиці ввірвав
(В Петра віжок нечистий мав);
А Хведір на Петра у Суд позов подав.
Суддя товстів — Петрів капшук худава...
А далі діло так рішили:
«Понеже оний Петр у Хведора взайми
Не брав безхвостої кобили,
То ми
Реченному Петрові присудили:
Кобилу ту йому держать,
А виросте їй хвіст — хазяїну віддять».

*

За Хведорове, бачиш, жито
Та Хведора ж і бито!

КРИЛА У ВІТРЯКА

Раз Крила в Вітряка гуділи й горготали,
Що все село вони насущним годували;
А камінь, п'ятірня і колесо... мовчали.

*

Приказують, що хто мовчить,
Той двох навчить.

РЯБКО Й ЗЮЗЬКО

Питав Рябко Зюзька: «В хоромах ти живеш,
Чого ж на ретязі я, бідний, пропадаю?»
Зюзько сказав:— Ти все хазяйство стережеш,
Я — Паню забавляю.

ПАН ТА МУЖИКИ

Щедущий Пан казав:

— Чого ті Мужики такі гладкі, здорові,

І шиї — як волові...

А я лежав, лежав,

Чого не пив, чого я не їдав!—

На річ його Мужик так нищечком шептав:

— Здоров'ячко трудами наживають,

А лежні — й під млином згнивають.

СКУПИЙ

Скупий не спав — робив; Скупий не їв — копив;

А від того... ще більш розбагатів?

— Ні, околів!

КІНДРАТ

Збирається Кіндрат орати:

Готов батіг, ярмо дістав;

Пішов же воликів та плуга добувати —

Йому ніхто й не дав.

*

Готова і дуга, й удили,—

Не достає — возочка та кобили...

РОЗБІЙНИК

Мужик корову вів та ніс в руках дійницю,—

Розбійник перестрів,— відбив в нього телицю,

Сказавши: «Щоб тебе зовсім не обідрать,—

Дійницю хоть візьми й назад;

Мені із нею не носитья,

Тобі ж в господі пригодиться».

*

Бодай, Розбійнику, впав в руки ти катові!

Навіщо мужику дійниця без корови?

КОЗАКОВА ЖУРБА

Украли в Козака коня.

А Козака об тім журба напала,
Що на коні оброть новісінька пропала!..

КОНИК І МУРАВЕЙ

Опала Коника зима;
А Коник не придбав улітку ні зерна.
Вже ж без покорму та не жити!
От Коник і стриба до Мурав'я просити
Зерном ссудити.
А Муравей пита:— Що ж влітку ти робляв,
Що на зиму нічого не придбав?
А Коник одвічав:
— Улітку? Я ж співав!
А Муравей став Коніку казати:
— Хто ціле літо проспівав,
Тому легесенько зимою танцювати;
Тобі ж скажу я, брате,
Що дармоїдів я не вмію рятувати.

МІРОШНИК

У водянім млині Мірошник зажурився,
Що млин остановився
Затим, що висохла вода.
А тут к біді — друга біда:
Його прокляті кури з огороду,
Знай, бігали в рівчак останню пити воду!
Мірошник їх побив... та й чує сміх людей:
«Оставсь Мірошник наш без млива й без курей!»

ГОРОХ

Щоб не оскуб народ Гороху при дорозі,
Максим Горох посіяв в просі.
Що ж вийшло? Дітвора — іще й огуд не ссох —
І просо витовкла, і обнесла Горох.

ПАРХОМОВІ ВОЛИ

Пархім орав:
У плуг молодичків він здумав попитати:
Пішли Бички вихрить — аж пальці знати.
І вдовж і впоперек бурхати!
Пархім не поорав відліг,— покопирсав.
Пархомів кум Пархомові сказав:
У плуг волів старих гони,
Бо віл старий не портить борозни.

ЛЕВ І МИШ

Убравсь в тенета Лев; а Миш його пустила:
— Тенета Миш перекусила.

*

Овва!
Маленька Миш спасає Льва!

МУХА

Ридваном їхав пан, і курява стовпом
Від коней та коліс знялася над шляхом;
А Муха, сидя на ридвані,
Як пані,
Подумала: яку ж я куряву зняла.

*

Втяла!

ОСЕЛ ТА СВИНЯ

Осел почванитись хотів
Перед сусідкою своєю,
Свинею,
Що чув в ліску всіх птахів спів:
«Ну,— каже,— соловей чирикав, заливався;
Щиголь цвірчав і зотягався,
Ворона дралась дужче їх.
Найкраще півень пів Іванів...
А я, як загорланив,
Так заглушив усіх!»
Свиня захрюкала, барложачись край тина:
«З тобою птицям спорить гріх,
Бо ти їх більша всіх скотина».

ПЕТРУСЬ

Петрусь, щоб стих не вчить,—граматочку
спалив;
Татусь йому другу граматочку купив,
А Петруся — прохворостив.

ЩУКА

Обридло Щуці піст постити.
От Щука й здумала кота Мурка просити,
Щоб кіт її навчив
Мишей ловити.
Кіт Щуку ув інбар охотиться завів...
Коли на Щуку як уранці погляділи,
Аж Миші Щуці й хвіст від'їли.

*

І діло, Щуко: ти в воді собі сиди,
І за мишами не ходи.

ВОВК ТА ВІВЧАРІ

Вовк, ідучи поуз кошару,
Крізь тин заглянув на отару
І бачить, що в дворі,
Піймавши барана, спокійно Вівчарі,
Линтвар злупивши, потрошили;
Собаки коло їх ватагою лежать,
Всі дивляться і всі мовчать,
Коли б тобі на сміх одна хоть забрехала!
Вовк думає: «Яка то правда в світі стала:
Який би гвалт і крик зробивсь,
Якби так коло барана я заходивсь».

КЛИМ

Спитали Кліма раз, яка найлучча птиця:
Чи чиж, чи соловей, чичітка, чи синиця?
Голодний Клим озвався басá:
«Найлучча птиця — ковбаса!».

*

Голодній, бач, кумі —
Хліб на умі.

РІЧКА Й МОРЕ

На Річку Море раз гнівилось і ревло,
Що річка береги водою розбовтала;
А Річка Морю так сказала:
«Якби не ми, Річки,— ти б Морем не було».

ПАН

В неділю б'є поклони в церкві Пан,
Аж шкура запотіла,
А цілий тиждень б'є хрестян
За діло і без діла.

ВІКТОР
ЗАБИЛА

СОЛОВЕЙ

Не щєбєчи, соловейку,
Під вікном близенько;
Не щєбєчи, малюсенький,
На зорі раненько.
Як затьохкаєш, як свиснеш,
Нєначє заграєш;
Так і б'єтьєся в грудях серцє,
Душу роздираєш.
Як засвищєш голосніше,
А далі тихенько,—
Аж у душі похолонє,
Аж замрє серденько,
Зовсім трошки перєстанєш,—
Лунь усюди підє,
Ти в темну ніч весєлишєя
І як сонцє зійдє.
Твоя піснєя дужє гарна,
Ти гарно й співаеть,
Ти щасливий, спарувавєя
І гніздєчко маєш!
А я бідний, бєзталанний,
Бєз пари, бєз хати,
Нє досталось мєні в світі
Весєло співати.
Сонцє зійдє — я нуджусь,
І заходить — плачу:
Котру люблю дівчиноньку,
Тїєї нє бачу.
Довго чутки вжє нє маю
Про милу дівчину,
Цілий вік свій усє плачусь
На лиху годину.
Нє щєбєчи, соловейку,
Як сонцє пригрїє,
Нє щєбєчи, малюсенький,
Як і вєчорїє.
Ти лєти, співай тим людям,
Котрі весєлятьєя,

Вони піснею твоєю
Будуть забавляться.
А мені така пісня
Душу роздирає,
Гірше б'ється моє серце,
Аж дух завмирає.
Пугач мені так годиться:
Согне, не співає;
Нехай согне коло мене
Да смерть возвіщає!

Гуде вітер вельми в полі,
 Реве, ліс ламає;
 Плаче козак молоденький,
 Долю проклинає.
 Гуде вітер вельми в полі,
 Реве, ліс ламає;
 Козак нудиться, сердешний,
 Що робить, не знає.
 Гуде вітер вельми в полі,
 Реве, ліс ламає;
 Козак стогне, бідолаха,
 Сам собі гадає:
 «Ревеш, вітре, да не плачеш,
 Бо тобі не тяжко;
 Ти не знаєш в світі горя,
 Так тобі й не важко.
 Тобі все одно, чи в полі,
 Чи де ліс ламаєш,
 Чи по морю хвилю гониш,
 Чи криші здираєш
 Солом'яні і залізні —
 Яку не зустрінеш,—
 Снігом людей замітаєш,
 В полі як застигнеш.
 Одірви ж од серця тугу,
 Рознеси по полю!..
 Щоб не плакався я, бідний,
 На нещасну долю.
 А коли цього не зробиш,
 Кинь мене у море!
 Нехай зі мною потоне,
 Нехай мое горе».

СИРОТА

Без худоби сиротині
Тяжко в світі жити;
Хоч який він буде чесний,
Все буде тужити;
Чесна душа йому в тілі —
Тільки всього й буде:
Мало тепер її хвалять
Вже на світі люде.
Тепер дивляться в кишеню,
Не на чоловіка,
Не дивляться, яка душа
І чи ціла пика.
Нещасніша всього в світі
Бідна сиротина;
Плаче інколи, сердешна,
Як мала дитина,
Що задумає, згадає —
Не буде по його;
Без худоби тепер в світі
Не зробиш нічого.
Ох! як важко жить такому,
Кому світ немилий,
Кому очі зав'язані
На вік його цілий
Не хусткою, а долею!
Гірко вже такому;
Сам добра такий не знає,
Не зробить й другому.
Йому той край, де родився,
Буде як чужбина;
Всюди за ним слідом ходить
Лихая година.
І в ніч нудиться він бідний,
І як сонце зійде;
Родичей не мавши зроду,
І в могилу піде.
Не поспробує у світі
Він у парі жити:

Хто тепер без грошей стане
Вірно вік любити?
Не назовуть його татом
Його рідні діти;
Ні на кого і під старість
Голови схилити,
І він дітками не буде
Своїми забавляться;
Неначе він один в світі,
Ні к кому озваться.
Поневолі віку собі
Такий укоротить,
Бо нудьга в його од серця
На час не одходить.
Ніхто йому не pomoже,
А всі люди бачать;
Як умре — і на могилі
В його не заплачуть.
І деревце, як підперте,
То довше постоїть,
І пряміш воно ростиме,
І вітер не зломить;
А як його обгородить,
Ще буде цілійше,
Бо й скотина не обломить,
То й ростиме вище.

БУДЯК

Поралися люди в полі,
Хліб святий збирали
І діток своїх маленьких
Всіх позабирали.
Інші колоски збирали,
К матеркам носили;
«Любий Сидір! Любий Семен!»—
За те їх хвалили.
«І я, мамо, осьде скільки,
Дивись, назбирала!» —
«І ти, любая Хотинко»,—
Мати їй сказала.
«З'їжте ж сальця трошки з хлібцем,
Да не розкидайте;
Як поїсте — ізнов, дітки,
Колоски збирайте».
Другі ж діти, знай, бігали,
Цілий день крутились;
Уже й матері на їх кричали,
І батьки сварились.
І не слухали, що кажуть,
Щоб не пустували,
Регочуться да бігають,
Через сніп скакали,
Загляділи: квітка якась
В житі червоніє,
І побігли усі разом,
Хто перший успіє
Собі вирвать тую квітку,
А того й не знали,
Що то будяк преколючий.
Аж опереджали
Один другого, як можна,
Деякі побились;
Трошки згодом уже вони
Добре розгляділись.
Підбіг один зовсім близько,
Зачепивсь ногою,

Прямо так і покотився
В будяк головою.
Поколов собі всю пику,
Позбивав коліна,
І ще й мати, як підбігла:
«А! вража дитина!»—
На його вона сказала,
За чуб стрепенула,
Не раз в пику поколену
Кулаком сунула.
І тим дітям добре чуби
Всім понаминали,
Котрі бігли з ним умісті
Да жито топтали.
«Бачте, якби не крутились,—
Батьки їм сказали,—
Отак, як отії діти,
Колоски збирали,
І ви б тепер хліб із салом
Вмісті з ними їли,
Ніхто вас би і не лаяв,
Й чуби б не боліли;
А тепер дак чорта з'їжте,
Скигліть скільки хоче,
Да не лізьте й нам у вічі
І нас не морочте.
Геть із поля по домівкам,
Диявольські діти!
Через вас і ми не вспієм
Діла ізробити».
Треба дітей учить змалку,
Щоб вони трудились.
Щоб були вони слухняні
Да щоб не крутились.
Коли що самі не знають,
Щоб батьків питались,
За червоним щоб не дуже
Вони все ганялись.
Не все гарне, що червоне;
Треба роздивиться,
Що воно таке в світі
Й до чого годиться.
Іншая прегарна квітка,

Може, ще й пахуча,
Да не треба зразу хапать,
Бо, може, й колюча.
Так і людей треба в світі
Дуже розбирати,
Не все треба од їх слухать,
Не все й їм казати.
Інший буде дуже гарно
Тобі балагурить,
За тебе неначе й тягне,
Тебе ж і обдурить;
Грошей тобі у позику
Він буде давати,
По шагу з рубля у тиждень
Процент буде брати.
Такії очей у вовка
Позичать не стануть:
Вони сорому ізроду
Не мали й не мають.
Дак їх треба стерігаться
Більше всього в світі,
Бо страшніше сто раз вони,
Ніж будяк у житі.
Бо будяк тільки уколе,
Хто на його ступить;
А того як зачепиш —
Так зовсім облупить.

Зовсім світ перевернувся.
Не так уже стало:
Кривда всюди на покуті,
А Правди чортмало.
Край порога нема місця,
Мерзне за дверима —
Бідна Правда не багата,
А Кривда з грошима.
Оті вражі крючкотворці
Усе лихо роблять,
Як попадуть в свої лапи —
Так за ніс поводять;
Чия кишень повніша —
Той і буде правий,
Самі ж викрутяться живо,
Як біси лукаві.
Нехай добрий не діждеться
По судам тягаться,
Бо не візьме він нічого,
Даром буде праця.
У шпаківню ще засадять,
Худобу однімуть,
Обезчестять, сердешного,
І свитку іздимуть.
Як обдеруть уже зовсім,
Пустять на поруки:
Де вже тільки можна зірвать,
Дак погріють руки.
От я знаю один случай
Коло мене стався,
Що багатий ік бідному
В ниву уворався.
Бідний казав багатому,
Що він обиджає,
Що послідній шматок хліба
В його однімає.
Іще вилаяв, як знав вже,
Да все шкоду робить.

Прийшли оранка, і бідний
Із плужком виходить.
Може, спрягся, бідолашний,
Щоб не пустувало,
Мало він мав батьківщини
І скотини мало.
Тут і почали змагатися,
Трохи не побились,
Один на другого в суді
Жаліться хвалились.
Бідний каже: «Якби не гріх —
В суді б не тягався,
Роздавив би, як ту жабу.
Швидко б розщитався.
Істиком би по голові
Тріснув разик, двічі,
Полетіла б душа в пекло,
Вилізли б і вічі».
«Процентуюсь! — зараз крикнув
Багатий ік людям:—
Кажіть же ви все, що чули,
Да по правді суддям».
Зараз додому поїхав,
Найняв писаряку,
Надригали прошеніє
Уже не без лишку,
Написали, що той його
Убить похвалявся,
Що по полю з сокирою
За ним він ганявся.
Свідителів поззивали,
У бідного ж мало:
Хто за голого потягне?
От діло й пропало!!
Багатий же давав гроші,
Всякі лакоминки,
І хліб святий мішечками,
Й годовані свинки;
Бідний думав бубличками
Одмогтись, сердешний;
Там хто більше дає грошей,
Той і буде чесний.
Присудили за безчестя

Із бідного штрапу,
Продали у неборяги
Посліднюю шкапу.
У монастир за похвали
Каятися вперли,
У тюрмі ще поморивши,
Достанку обдерли.
Таким би замість мундирів
Петлі б дати на шиї
Да голодом перемучить,
Потопить в помиї,
Щоб і води не поганить
Чистої, бігучей;
По два разом в помийницю!
Вони дуже гнучі!..

ОСТАП І ЧОРТ

Жив собі десь чоловічок,
Він Остапом звався;
Раз поїхав в гай по дрова,
З чортом пострічався;
Притягав, бач, гайок його
К болоту близенько;
Росла всячина у ньому
Високо й низенько.
Завелось в тому болоті
Чортяків до врага;
Були й голі, й волохаті —
Цілая ватага.
Чорні були і перисті,
Шуті і з рогами,
На собачих були лапах,
Були і з ногами.
Остапу тому й казали,
Щоб він постерігся,
Щоб не їздив сам у гай той,
Щоб з чортом не стрівся.
«Дак що, може, він ухопить?
Сирий — не покурить!
Улепетне й чорт од мене,
Може, й роги згубить!»
Дивувалися миряни,
Що він так хвабрує,
Що про бісів він так сміло
Підвечір толкує.
Бо вони, як тільки темно,
Всюди шванигають;
Перевернуться в що-небудь
Да все й підслухають.
Жабами інколи скачуть,
Жуками літають;
Де що робиться у світі —
Усе біси знають.
І Остап, нехай бог простить,
Мабуть, з ними знався,

Ходив вночі сам усюди,
Чортів не боявся.
Став рубать він в гаю дуба,
Зирк — поруч чортяка;
Трохи не впустив сокири,
Злякався, неборака.
«Здоров був, пане Остапе!» —
Біс сказав до його.
Іще більше ізлякався,
Не сказав нічого.
Потім трошки прочумався —
Дуже був моторний.
«Я чув про тебе, Остапе,
Ти вельми проворний?» —
Чорт сказав ізнов до нього;
А Остап чухмаривсь,
Мовчав довго з переляку,
А після оправивсь.
«Як к якому, бачте, ділу,—
Остап став казати,—
Орать, сіять, лісу плести,
Строїть вмію хати». —
«Ну, а зайця ти доженеш?» —
Спитався чортяка.
«Не дожену, пане чорте,
Бо я не собака». —
«Од же я так і піймаю!» —
«Дак де ж його взяти?» —
«Зараз буде, коли хочеш,
Мимо нас стрибати».
Де узявся справді заєць,
Остап «котя!» крикнув,
Зараз і піймав диявол,
Заєць і не пікнув.
Як попав він в свої кігті,
Тільки стрепенувся.
«Диковина», — Остап сказав,
А чорт усміхнувся.
«Ну, а свистать ти умієш?» —
Чорт ізнов питає. —
Так що і лист із дерева
Зовсім позлітає!» —
«Я як свисну, дак ще не так,—

Остап почав мовить,—
Ніхто в світі, в заклад пійду,
На ногах не встоїть!» —
«Давай в заклад, що я встою!»
Остап наготовив
Гарную собі дубинку,
Знов тоді промовив:
«Свистіть же ви попереду,
Тоді станем биться
Ми у заклад: що впадете,
Готов побожиться». —
«Гаразд, затуляй лиш вуха».
Свись! Аж затрусився
Увесь ліс; Остап насилу встояв,
З дуба лист звалився.
«Тепер же ви, пане чорте,
Зав'яжіть очиці,
Бо як свисну, так неначе
Хто вріже по пиці». —
«А який же буде заклад?» —
Чортяка питає.
«Повну шапку срібних грошей», —
Остап одвічає. —
«А ти мені, як не впаду,
Що пообіцяєш?» —
«Усе тільки, що є в мене,
Все позабираєш». —
«Добре!» — да й зав'язав очі.
Він перехрестився;
Як урізав дубцем в висок,
Чорт і покотився.
Витягся на цілий сажень,
А після зібгався.
«А що! Добре свиснув, чорте?»
Остап попитався.
Застогнав, аж сумно стало,
Як бугай в болоті.
Остап квачем йому в горло,
Щоб не сохло в роті.
Облизувався чортяка,
Насилу аж дихав,
Крутнув після головою,
А далі зачмихав.

«На здоров'я! Пане чорте,
Годі вам качаться:
Я поїду вже додому,
Пора розщитатися».
Землю поорав, як плугом,
Чортяка рогами,
Повиривав з корнем зілля,
Як дригав ногами,—
Крутивсь, вертівсь, підскакував,
Скрипів аж зубами;
Мабуть, дуже був він ніжний!
Все плямкав губами.
Як сова при світлі, лупав
Чортяка очима,
Хвостом вертів, розправлявся
Да кивав ушима.
Почухався, став на ноги,
Неначе був п'яний;
Позіхав і потягався,
Неначе заспаний,
Трошки згодом заговорив:
«Ну, Остап, ти свиснув,
Справді наче по уху
Мене дуже тріснув».—
«Іще добре, що очиці
Свої зав'язали;
Не тіль річ би однялася,
Мабуть, сліпим стали».
Оддав чорт Остапу гроші
Да в болото тягу;
Скоріше води напився,
Прогнав трохи смагу.

Так і вір оцим Остапам;
Чвалаями й ходять,
Зовсім вони не учені,
Да бісів проводять!

Остап після розказував,
Який був чортяка:
Кострубатий, із рогами,

Чорний, як собака.
Зуби, як клики свинячі,
Всі вверху стриміли;
Такі, як у вола, уші,
Тільки вниз висіли.
Хвіст зогнутий у каблучку,
Козинії роги,
Морда гидка, препогана
І кінської ноги.
Шия в нього дуже довга,
Як верблюд, горбатий,
Страшно на його й дивиться,—
Увесь волохатий.
Двоє очей в його в лобі;
Одно, превелике,
Як жар, було червонеє,
А маленьке дике.
Він так ходить, як би ведмідь,
Як циган спиняє;
Приступити не можна близько —
Бісом і воняє.
Руки в його дуже довгі,
Кігтів по чотири,
І моргуля превелика
Саме серед гирі.
Язик теж в його предовгий,
Через губу висить,
Знай, тупає, не постоїть,
Мовби глину місить.

СЕМЕНОВА КОБИЛА

У спасівку, у жарке літо,
Пустив Семен попасти
Свою кобилу за городи.
Кобила була сивої масті...
Худа, ребра як на марах,
Що можна всі перещитать.
Попаслась небагато ранком,
Потім, як почали кусать
І оводня, і мухи дуже,
Вона і пастись перестала,
Кивала головою все,
Далі по полю пострибала.
Невмоготу прийшлося, сердешній,
Аж путо на собі порвала:
Побігла навпростець вона,
А в полі пасіка стояла.
Кобила в пасіку звернула,
В куточок стала головою,
То шкурою ізтрепене вона,
То тупала ногою.
Поперемінкам тупотіла,
Сама ік лісі притулилась,
Сховалась в холодок вона,
Назад, сердешна, не дивилась.
Од мух, бач, тільки обганялась,
Того, нещасна, і не знала,
Що в пасіці вона була,
Що ї близько улейка стояла.
Недовго оддихала, бідна,
Хвостом разів із п'ять махнула
Якраз коло очка в улїї,
Бджола за ногу і вджагнула.
Кобила вся аж затрусилась,
Зогнулась, брикнула задом,
Роздратувала бджіл зовсім.
Отут як почали вже разом
Наярювати, котра куди попала;
Не встояла тоді кобила,

По пасіці побігла скільки сил,
І ульів з десять повалила.
Не бачила воріт вона,
Гасала, все кружка брикавши,
Аж пасічник проснувсь Хома,
Після обід у будці спавши.
Побіг побачить, що за лихо
У пасіці таке зробилось?
Чи бджоли краде хто в його,
Чи друге що зробилось?
Пробіг і бачить, що кобила,
Як би скажена, гасає,
То головою кив вона,
То задом підкидає.
Узяв ломаку він скорій:
«Оце диявольська кобила;
А щоб ти здохла була перш,
Поки ти лиха наробила».
Почав шмагати по ребрах,
Докіль потрапила в ворота;
Аж чуб упрів і у Хоми,
Була й йому тоді робота.
Із сивої кобили стала
Зовсім не знать яка.
Позапухали ребра всі,
Од браги мов, була товстая.
Семен ходив із обротею,
Кобили по полю шукавши.
Побачив: з пасіки якась біжить
Коняка, голову задравши.
Одбігши недалечко, стала;
Ізпершу він і не пізнав,
Долонею од сонця затулився,
Предуже довго розглядав.
«Бачця, й похожа на мою.
Хіба в грязі де укаталась,
Чи, може, це і не моя?»
А та кругом все оглядалась,
Покусаная і побита,
Насилу аж стояла:
За що й про що було їй —
Сердешная, зовсім не знала.
Семен розгледів, що його,

Сплеснув тоді руками,
Оброть надів. «Ну, сива, ну!»
Насилу човгає ногами.
Кобила, бідна, після бані
Не йде, а тягнеться за ним,
Вона і тілом, і душею
Була не винная зовсім:
Шукала холодку собі,
Од мух да оводні ховалась,
Да в гірше лихо ще вона
Зовсім після попалась.
Семен свитиною укрив,
Щоб муха їй не докучала;
А та не бачила і оводів,
Насилу ноги піднімала.
Не добрела бідняга і додому,
Заграла дуба серед поля;
Мабуть, написано їй на роду
Така нещасна була доля.

Семен і досі б на кобилі їздив,
Якби ізпершу був укрив,
Поки ще муха не кусала,
Як скоро пастися пустив.

Нерідко в світі таке лихо
І між людьми ведеться:
Од іскри думає втекти,
Да в полум'я попадеться.
Тоді уже брикай,
Як в пасіці кобила,
Що і додому не дійшла,
Душею в полі наложила.
Нехай після вже воду ллють,
Якби ізпершу пособили,
Бо вже допоможуть так тоді,
Як свиткою Семен кобилі.

ДО КОНЯ

Що, мій коню, що, мій добрий,
Годі гарцювати,
По байракам через рови
Годі вже стрибати,
Як, було, колись стрибаєш,
Як, було, гарцюєш,
Хропеш, іржеш, під собою
І землі не чуєш.
Шовковая твоя грива
З вітром розмовляла,
Удила в зубах скрипіли,
Збруя вся тріщала.
Не заржеш уже тепер так,
Не пирхнеш ніздрями,
Не вириєш у коліно
Ямки ти ногами.
Тепер ледве ноги тягнеш,
Голову схиливши,
Невесело і дивишся,
Три дні мов не ївши.
Де та сила, що носила
Тебе в чистім полі,
Як яструба моторного,
Що живе на волі?
«Літа, літа все забрали,—
Кінь сказав, мовчавши.—
Колись носивсь під тобою,
Голову піднявши,
Залізо в зубах скрипіло,
Поводи ірвались;
Тепер сіна не вкушу вже,
Зуби поз'їдались.
Шерсть, як стерня, піднялася,
Не така вже стала
Мнякесенька, гладесенька,
Як колись бувала».
Правду, конику, ти кажеш,
Літа все забрали,

Як здумаєш, під Москвою
Як колись стояли.
Гарно, весело жилося,
Відкіля все бралось!
Серце нудьги не бачило,
З горем не стрічалось.
До циган, було, поїдеш,—
Пісень заспівають,
Загаркають, затанцюють,
Душу потішають.
Інколи і так траплялось:
Все позаставляєш,
Копійки нема в кишені —
Байдуже, гуляєш!
Тебе, було, осідлаю,
Я на тебе сяду,
Шабля збоку брязкотіла,
Ментик літав ззаду.
Минулося, не вернеться
Уже серцю радість;
Пройшли літа молодії,
Вже приходить старість.
Тобі, коню, усе не так,
Ти горя не знаєш:
Овса трошки да водиці,
Дак ти й не скучаєш.
А тут думка, а тут серце
Як почнуть змагаться:
Нащо літа погубив так?
Ім вже не вертаться,
Як тій воді, що весною
Із-під снігу лється,
Хлюпощеться по ямочкам,
Неначе сміється.
Несе, що їй попадеться,
Де схоче — покине,
Да недовго попограє —
І сама погине.
О! Якби тая водиця
Да де зупинилась,
Не одному б в жарке літо
Вона б пригодилась.
Якби ти не такий щирий

І я не завзятий,
Не прийшла б ще наша пора
Да так розмовляти.
Люта доля щастя мое
Кинула у воду
Глибокою да й сказала:
«Шукай собі броду».

ОСІННІЙ ВІТЕР

Не так уже сонце світить,
Не так воно й гріє;
І вітерок не тепленький,
Холодний вже віє.
Не весняний, що од серця
Тугу як би зносить,
А осінній, що у лісі
Мовби хто голосить.
Із дерева лист зриває,
Діброва пустує,
Світить сонце, тее ж сонце,
Да ба, вже не гріє,
Пора прийшла, зима близько,
Осінь наступила...
Пора прийшла, і дівчина —
Дівчина змарніла.
Повні груди лебедині
Не такі вже стали,
Біле личко почорніло,
Очиці злиняли.
Цвіт, як небо, були вони,
Як зірки, блищали,—
Тепер вони почорніли,
Тепер плакати стали
За очима, за бровами,
За личеньком білим,
За літами молодими
Да за серцем щирим,
Що кохало, що кохалось
В radoщах, не в горі,
Що красиво красувалось,
Як сонечко в морі.
Зима люта перестане,
Вітерок повіє
Теплесенький, гарнесенький,
Все зазеленіє.
Тее ж сонце знов засвітить,
Тее ж ізнов гріє,

Тая ж дівка, тая сама —
Більш не молодіє;
Із радощів серце в грудях
Більше не заб'ється,—
Подивиться дівка в воду,
Гіркими заллється.
«Не вертаться весні твої,—
Я сказав дівчині,—
Як у лузі серед зими
Не цвісти калині».

ПІСНЯ

Послухайте мою пісню,
Я вам заспіваю
Про гарную дівчиноньку,
Якую я знаю:
Русявая, круглолиця,
Очиці чорненькі,
Моторная, як на диво,
Ротичок маленький;
Як квіточка, хорошая,
Як тополька, статна
І, як лебідь, білесенька,
Зовсім уся знатна;
Губоньки — як би намисто,
Що добрим зоветься;
Сонечко неначе зійде,
Вона як сміється.
А як пісні заспіває —
Солов'я не треба:
Слухаєш, не знаєш, де це,
Неначе хто з неба.
Бачать усі, бачу і я,
Та ба, не вертаться
Літам моїм молоденьким,
Щоб поженихаться...
Ой не хочу співать більше:
Болить серце буде!
Воно й так свого нещастя
Повік не забуде...

МИХАЙЛО
ПЕТРЕНКО

Думи мої, думи мої,
Де ви подівались,
Нащо мене покинули,
Чому одцурались?
Покинули, загинули
Десь-то за морями;
Не вимолю, не виплачу
Словом, ні сльозами...
Не відаю і не знаю,
Де б то вас шукати.
Піду стану на край світа,
Буду вас гукати;
Чи ви в морі з буйним вітром
Збиваєте хвилі,
Чи за морем співаєте
Пісні жалісливі?
Чи по скелям, по бескидам
Блукаєте здуру,
Чи з панами вельможними
Гадаєте думу?
Потаскались, поблукали,
Пора вам додому;
Скучно мені, сумно мені
Без вас, молодому!
Чи ви в небі над зірками
Шукаєте долі,
Чи де в хаті загляділись
На чорнії брови?
Знаю, знаю, мої думи,
Ви до їх охочі;
Милуєте чорні брови,
Цілуєте очі!
Думи мої, давні, любі,
Думи мої милі!
Прибувайте, прилітайте,
Мої жалісливі!
Покинула мене доля,
Покинули люди;
Нащо ж мене покинули,
Думи мої, думи!

НЕБО

I

Дивлюся на небо та й думку гадаю,
Чому я не сокіл, чому не літаю?
Чому мені, боже, ти криллів не дав?
Я б землю покинув і в небо злітав...
Далеко за хмари, подальше од світу,
Шукать собі долі, на горе привіту
І ласки у зірок і сонця просить,
У світі їх яснім все горе втопить;
Бо долі ще змалку здаюся нелюбий,
Я наймит у неї, хлопцюга прибудний,
Чужий я у долі, чужий у людей:
Хіба ж хто кохає нерідних дітей?..
Кохаюся лихом, привіту не знаю
І гірко, і марно свій вік коротаю;
І в горі спізнав я, що тільки одна,—
Далеке небо,— моя сторона.
І на світі гірко; як стане ще гірше,
Я очі на небо,— мені веселіше!
І в думках забуду, що я сирота,
І думка далеко, високо літа.
Коли б мені крилля, орлячі ті крилля,
Я землю б покинув і на новосілля
Орлом бистрокрилим у небо польнув
І в хмарах навіки од світу втонув!

ВЕСНА

Весна, весна, година мила,
Як гарно ти, як пишно ти
Долини, гори звеселила,
Скрізь-скрізь розкинула квіти:
Усе кругом зазеленіло!
Чого ж очам моїм не мило
Дивитися на божий світ?
У мене серденько болить,
А сльози нижуться на вії!
Се от того, що, бач, літа мої,
Ще раннії та молодії,
Не бачили, не чуяли весни!
О боже, боже милостивий!
Який собі я нещасливий...
Навряд на світі є такі.
Нащо ж мені сі чорні кудрі,
Які так в'ються в празник, в будні?
Вони без радості тяжкі!
Нащо ж мені сі чорні брови,
Коли не маю щастя, долі!
Якби ще змалечку давно
Вони б посіклись та злиняли,
Все б легше серденьку було,
І менше б жалю завдавали!
Так їх і лихо не бере,—
Вони від лиха пуще в'ються,
Ім і дарма, що сльози ллються!
Так брови колесом веде
Саме ж те лихо над очима:
Се, мабуть, посміхи його,
Що я бездольний сиротина...
Ох, щось на серце налягло!
Піду паду я біля ниви,
І там спочину на ріллі,
Та пом'яну літа свої,
Які пройшли, не зеленіли.

СЛОВ'ЯНСЬК

1

Ось-ось Слов'янськ! Моя родина!
Забилось серденько в грудях,
Пригнулись до землі коліна,
А очі плавають в сльозах!
Слов'янськ, Слов'янськ! Як гарно ти
По річці Тору, по рівнині
Розкинув пишнії садки,
Квіти пахучі по долині
І так красуєшся собі!
Твої дівки цвітуть так мило,
Їх чорні брови, їх пісні —
По Україні перве диво
І перша слава для річей.
Нігде нема таких очей,
Які слов'янки мають очі:
І рання зірка на востоці
Навряд бува ясніша їх!
Ох! хто із хлопців молодих,
Який хоч раз на вас поглянув,
Покойно нічку досипав,
По вас горюючи, не в'янув,
Не плакав нишком, не вдихав.
Ви всі на диво білолиці;
Як подивлюся я на вас,
Ви настоящі чарівниці;
І всякий раз, і всякий раз,
Коли слов'янка що промове,
Так і почувється тобі,
Неначе вечором в діброві
Воркує горлиця собі;
А як вечірньою порою
В садочку пісню заведе —
Так до сліз нехотя і доведе,
І серце підорве журбою.

Чи бачив хто слов'янську дівчину?
 Чи чув коли, як річ вона веде,
 Жартуючи в в'еселую годину?
 Або тоді, як сонечко зайде
 І темрява почне томити очі,
 Чи лучилось чувать пісні дівочі
 І дослухатись, як вони,
 Так дуже, дуже жалібні,
 Чарують Слов'янськ весь од краю і до краю,
 Широко ллються там по горах, по садках,
 А потім високо у небі затихають
 Чудесні, гарні пісні. В яких містах
 Я не бував! Од моря і до моря,
 Блукаючи, пройшов я світ.
 Чого не бачив я? А більше горя...
 Зате ж лучалось скільки літ
 На стороні чувать пісні чужії
 У горах, на морі і ніччю в тихім сні!
 Бувало — і від них серденько дуже ние;
 Та все не те, що слов'янські пісні! —
 Пісні козацькїї й думки дідівськїї!
 Не раз чував я вас на березі Дніпра;
 Тоді співали вас дівчата молодїї...
 Давним-давно минулась та пора;
 Но ви урізались так глибоко у серце,
 Що здумаю про вас — і вернуться, як
 вперше,
 Ті радості святї, якї давно вплили,
 В яких кохатися злі люди не дали...
 Коли ж почути вас лучиться,
 То так душа моя від смутї розболиться
 І горечком наллється через край,
 Що в серці радості тоді хоч не питай.
 Кому не милі пісні на Україні?
 Далеко небо од землі;
 А дальше — ті козацькїї пісні
 Пісень слов'янськїї дівчини!

Рай цілий радості і пекло мук,
 Пісні слов'янські, голос з того світа,
 Невидомий од серця і для серця гук,
 Душа дівоча без привіта!
 Коли б хто був в силах
 Пекельні муки, радість рая
 В душі своїй зараз спізнать,
 На світі сім не замирая,
 То і тоді на серці у того
 Все б менше горя, радості лягло,
 Ніж од пісень слов'янської дівчини.
 Я розболівся ввесь від муки, від кручини,
 Від радості й не знаю од чого,
 Почувши вас, пісні святії!
 Я знаю, в пору ту вже сонечко лягло
 Спочинути за гори крейдянії,
 І затихало все у полі, у садках,
 І смирно ніч лягала по долині,
 А ясні зірочки засяли в небесах,
 Мов очі ті слов'янської дівчини...
 А тут і ви, мов з неба де взялись,
 Уперш заплакали, а далі затужили,
 Вздихнули на горах, в дібровоньці занили,
 А потім вдалині музикою залились!
 Так як безумна та в ночную пору,
 Розкинувши волосся по плечах,
 Біжить, летить з гори на гору,
 Тоска в душі, а сльози на очах;
 То плаче на одній, то на другій сміється,
 А потім так затуже, так заллється,
 Неначе хочеться, бач, їй,
 Щоб все тужило з нею вмісті,
 Що є на небі, на землі!
 Мов громом вдарений, так я стояв на місці,
 І слухав вас, і не розстався б з вами,
 І як безумний горював...
 О ні, замучений до сліз піснями,
 Я радість горем запивав.
 Не зуздрів я, як ніч прийшла вже до півночі,
 Як місяць молодий, вже вибившись із мочі,
 Схиливши голову, на горах засипав,

А тільки чув, як голос пісні затихав
Помалу-малу по долині,
І з горем я тоді сказав:
Простіть, пісні слов'янської дівчини!

4

Далеко од родини
І на чужій, немилій стороні
Броджу понурим я за краєм України
І думаю про вас, слов'янській пісні.
Один живу поміж чужими,
Нігде собі привіта не найду;
Куди не повернусь, куди я не піду,
Все я один із вами, жалібними,
Як той туман, що повесні
Лягає ранком по долині;
Отак від вас, слов'янській пісні,
Туманить горе на чужині
Мене, журливого, по Україні.
Чим думаю про вас я більше,
То тим на серці у мене
Становиться все гірше, гірше,
І я біжу у поле від нудьги,
І там, на волі, на просторі,
Святі пісні, свою нудьгу
Горам, долинам віддаю,
А сам таким заллюся горем,
Що аж весь світ покажеться мені
Нудним, сумним, слізьми облитим,
Темніше темної тюрми,
В могилу бачиться заритим!
Ох, тяжко жить на стороні:
Для тебе тут усі чужії;
Чужі дівки, чужі пісні,
І ясне сонечко темніє.
Чужа, далека сторона
Мені давно вже опостила;
По всякий час привітлива душа
Зове туди, де милая родина,
Уся в садках, та пишная така,
Мов квіт в невидомій долині,—
І де пісні слов'янської дівчини

Кохать серце козака!
Туди я думку шлю і слюзи!
Коли ж, коли, великий боже,
Мене пошлеш на рідний край,
Де мав я радість, мав я рай.

Минулися мої ходи
 Через огороди,
 Минулися мої лази
 Через перелази.
 Лихо мені, горе мені,
 Молодій дівчині;
 Чорні брови козацькїї
 Завдали кручини.
 Другим щастя і кохання,
 А я тільки плачу,
 Сльозам, горю, тоскуванню
 І кінця не бачу.
 Мене милий чорнобривий,
 На лихо, не любе,
 Суше мене, псує мене,
 Дарма серце губе.
 Я до його, він од мене,—
 Не слухає мови;
 Та цур тобі, біжи собі,
 Остав тільки брови!
 Любить стала, плакати стала;
 Коли ж перестану?
 Чи вже, мабуть, тоді, тоді,
 Як зовсім зав'яну.
 Літа мої молодїї
 Біжать, летять марно;
 Подождіте, не втікайте,
 Може, буде гарно:
 Може, брови козацькїї
 Колись мої будуть;
 Тоді очі, карі очі
 Плакати позабудуть.
 Світ і море кінець має,
 А де ж кінець горю?
 Чи під вінцем, чи в могилі,
 Чи в буйному морю!
 Гірко мені, світ темніє.
 Горе кличе в море;

Побіжу я, кинусь в буйне,
Доле моя, доле!
Ропа гірка в буйнім морі,
А сльози ще гірші;
Лучше в морі загинути,
Чим плакати більше!

*

Чого ти, козаче, чого ти, бурлаче,
Як вітер осінній в діброві заплаче,
Головоньку схилиш, слізьми обіллешся,
Від думки, від горя у поле плетешся?
Хіба ж ти, козаче, із вітром здружився,
Що вітер заплакав, а ти й зажурився;
Хіба тобі ні з ким ділитися горем,
Як тільки що з вітром, як тільки що з полем?
Чого твої очі, такі ясні очі,
Як зірки українські о самій півночі,
Наллються сльозами, як глянуть за гори,
Де сонечко ясне сідає у море.
Ой, мабуть, мила твоя там витає,
Де сонечко ясне за гори сідає;
Ой, що ж за недобра далекая мила;
Без жалю навіки козака згубила!
Як наші дівчата ранком коло хати
Начнуть потихеньку пісень затинати,
Чому ти, козаче, пісень не співаєш,
А все тільки нишком слізки утираєш?
«Того я горюю, того плачу, люде,
Що, плачучи, кажуть, серцю легше буде!
Бо всі пару мають, у всіх є дівчина;
Тільки я не маю, один, як билина!»

С Л О В Н И Ч О К

РІДКО ВЖИВАНИХ СЛІВ, ЯКІ ЗУСТРІЧАЮТЬСЯ У ТВОРАХ
П. ГУЛАКА-АРТЕМОВСЬКОГО, Л. БОРОВИКОВСЬКОГО,
В. ЗАБІЛИ та М. ПЕТРЕНКА

Б а р у л я — барліг.

Б у з і в о к — однолітнє теля.

Б у ш л я — бусел, лелека.

В и в і д к а — розслідування.

В о л о х — тут: циган.

Г а б е л о к — шкура молодої скотини.

Г о с т е ц ь — ревматизм.

Г у л и й — безрогої (про волів, корів).

Д е й к о — ану, ану лишень.

І с т и к — палиця із залізним наконечником для обчищення
плуга від прилиплої землі.

К о л о м а з ь — дьоготь.

К у ш и р — водяна кропива.

Л и н т в а р — шкура однолітнього ягняти.

Л о т о к и — у водяному млині канал, по якому тече вода.

М и ш а к — тут: миш'як.

М у ц у в а т и, м у с у в а т и — думати, розмірковувати.

С к у л а п, е с к у л а п — лікар.

С у б і т к и — покарання школярів різками по суботах.

С у п л і к а — письмове прохання.

Т у с у в а т и — бити..

У х н а л ь — підківний гвіздок.

Х у р д и г а — тюрма.

Ц и н д р я — настирлива людина.

Ш в а н и г а т и — шмигати.

З М І С Т

Борис Деркач. В річищі народної поезії 5

ПЕТРО ГУЛАК-АРТЕМОВСЬКИЙ

Справжня добрість	23
Пан та собака	29
Супліка до Грицька Квітки	35
Солопій та Хівря, або Горох при дорозі	36
Тюхтій та Чванько	41
Дурень і Розумний	42
Цікавий і Мовчун	42
Лікар і Здоров'я	42
Рибалка	43
Батько та син	46
Дві пташки в клітці	46
Рибка	47
До Пархома	48
Цокотусі	50
Упадок века	51

ЛЕВКО БОРОВИКОВСЬКИЙ

Б а л а д и, п і с н і, д у м и

Молодиця	55
Подражаніє Горацию	57
Маруся	59
Два ворони	66
Акерманські степи	67
Ледащо	68
Бандурист	70
Журба	73
Козак	74
Чарівниця	77
Рибалка	82
Дніпр	83
Зимній вечір	84
Чорноморець	85

Б а й к и й п р и б а ю т к и

До дітей	87
Байки та дяк і Петрусь	87
Багатий, бідний	88
Щука й Пліточка	88
Метелик	90
Голова	90
Гуси	90
Свій дім — своя воля	91
Перо й Каламар	91
Бушля	91
Крикун	92

Мішок з грішми	92
Рівчак і Річка	92
Суд	93
Крила у Вітряка	93
Рябко й Зюзько	93
Пан та Мужики	94
Скупий	94
Кіндрат	94
Розбійник	94
Козакова журба	95
Коник і Муравей	95
Мірошник	95
Горох	96
Пархомові воли	96
Лев і Миш	96
Муха	96
Осел та Свиня	97
Петрусь	97
Щука	97
Вовк та Вівчарі	98
Клим	98
Річка й Море	98
Пан	98

ВІКТОР ЗАБІЛА

Соловей	101
«Гуде вітер вельми в полі...»	103
Сирота	104
Будяк	106
«Зовсім світ перевернувся...»	109
Остап і чорт	113
Семенова кобила	118
До Коня	121
Осінній вітер	124
Пісня	126

МИХАЙЛО ПЕТРЕНКО

«Думи мої, думи мої!..»	129
Небо	130
Весна	131
Слов'янськ	132
«Минулися мої ходи...»	138
«Чого ти, козаче, чого ти, бурлаче...»	140

В41 Гулак-Артемівський П. П., Боровиковський Л. І.,
Забіла В. М., Петренко М. М. Вибране. Вірші,
балади, байки. Для серед. шкіл. в. (Худ. М. Г. Богданець).— К.: Веселка, 1980.— 144 с., іл.

В збірник увійшли кращі вірші відомих українських поетів дожовтневого періоду П. П. Гулака-Артемівського, Л. І. Боровиковського, В. М. Забіли, М. М. Петренка про любов до рідного краю, романтичні балади, байки, в котрих звучить протест проти засилля кріпосників.

В $\frac{70803-056}{M206(04)-80}$ 120—80 4803010200

У1

Петр Петрович Гулак-Артемівський,
Лев Иванович Боровиковский,
Виктор Николаевич Забила,
Михаил Николаевич Петренко

ИЗБРАННОЕ

Стихотворения, баллады, басни

(На украинском языке)

Для среднего школьного возраста

Составление и предисловие
Бориса Андреевича Деркача

Художник
Николай Григорьевич Богданец

Издательство «Веселка», Киев-4, Бассейная, 1/2

Редактор В. В. Пономаренко
Художній редактор В. Ю. Тернавський
Технічні редактори
Л. Д. Макарчук, Л. В. Маслова
Коректори Л. К. Скрипченко, В. М. Шешеня

Информ. бланк № 1478

Здано на виробництво 21. 09. 79. Підписано до друку 25. 01. 80.
Формат 84×100¹/₃₂. Папір друкарський № 2. Гарнітура академічна. Друк високий. Фіз. друк. арк. 4,5. Обл.-вид. арк. 6,55.
Умовн. друк. арк. 7,02. Тираж 100 000. Зам. 1442-9.

Ціна 35 коп.

Видавництво «Веселка», Київ-4, Басейна, 1/2

Львівська книжкова фабрика «Атлас» республіканського виробничого об'єднання «Подіграфінінга» Держкомвидаву УРСР,
Львів-5, Зелена, 20.

35 коп.

